

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Ebba Agert

Gråzonen mellan det straffbara och straffria

Om hovrätternas tillämpning av ansvarsfrihetsregeln
i 6 kap. 14 § brottsbalken

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Linnea Wegerstad

Termin för examen: Period 1 VT2022

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Metod och material	6
1.3.1 Den rättsdogmatiska undersökningen	7
1.3.2 Den empiriska undersökningen	7
1.3.3 Den rättsanalytiska undersökningen	11
1.4 Avgränsningar	12
1.5 Forskningsläge	15
1.6 Terminologi och teoretiska utgångspunkter	16
1.6.1 Barn, ungdomar och vuxna	16
1.6.2 Övergrepp och frivilliga sexuella handlingar	16
1.6.3 Rättssäkerhetsperspektiv	17
2 LAGSTIFTNINGEN RÖRANDE SEXUALBROTT MOT BARN	21
2.1 Den svenska lagstiftningens utveckling och framväxt	21
2.1.1 Perioden fram till år 1734	21
2.1.2 1734 års strafflag	22
2.1.3 1864 års strafflag	22
2.1.4 Utvecklingen under 1900-talet	23
2.1.5 2005 års sexualbrottsreform	24
2.2 Våldtäkt mot barn	25
2.3 Sexuellt utnyttjande av barn	26
2.4 Gränsdragningen mellan våldtäkt mot barn och sexuellt utnyttjande av barn	27
2.5 Sexuella övergrepp mot barn	29
2.6 Utnyttjande av barn för sexuell posering	30
2.7 Sexuellt ofredande	30

2.8	Ansvarsfrihetsregeln	31
2.9	Kommande lagändringar	33
2.10	Sammanfattning	34
3	HOVRÄTTERNAS TILLÄMPNING AV ANSVARSFRIHETSREGELN	36
3.1	Inledande reflektioner	36
3.1.1	Gärningar som prövas i de granskade målen	36
3.1.2	Utgången i de granskade målen	36
3.2	Målsägandens ålder	37
3.2.1	12-åriga målsägande	38
3.2.2	13-åriga målsägande	39
3.2.3	14-åriga målsägande	40
3.2.4	Slutsatser: Målsägandes ålder	41
3.3	Skillnad i ålder mellan målsägande och tilltalad	42
3.3.1	Målsägande äldre än 14 år	43
3.3.2	Målsägande yngre än 14 år	45
3.3.3	Slutsatser: Ålderskillnaden mellan parterna	46
3.4	Skillnad i mognad och utveckling mellan målsägande och tilltalad	47
3.4.1	Inga resonemang om skillnad i mognad och utveckling mellan parterna	48
3.4.2	Kortare resonemang om skillnad i mognad och utveckling mellan parterna	48
3.4.3	Längre resonemang om skillnad i mognad och utveckling mellan parterna	48
3.4.4	Slutsatser: Skillnad i mognad och utveckling mellan parterna	54
3.5	Parternas relation	54
3.5.1	Kärleksrelationer	55
3.5.2	Vänskapsrelationer	56
3.5.3	Ingen relation	57
3.5.4	Relationen nämns inte	59
3.5.5	Slutsatser: Parternas relation	60
3.6	Omständigheter under vilka den sexuella handlingen företogs	60
3.6.1	Platsen för den sexuella handlingen	62
3.6.2	Initiativet till den sexuella handlingen	63
3.6.3	Motivet till den sexuella handlingen	64
3.6.4	Slutsatser: Omständigheter under vilken den sexuella handlingen företogs	64
3.7	Övriga omständigheter som påverkar bedömningen av ansvarsfrihet	65
3.7.1	Omständigheter hänförliga till målsägandens agerande efter den sexuella handlingen	66
3.7.2	Omständigheter hänförliga till den tilltalade eller dennes agerande i samband med den sexuella handlingen	69
3.7.3	Parternas sexuella erfarenhet samt planeringen och karaktären av den sexuella handlingen	70
3.7.4	Slutsatser: Övriga omständigheter	71

4 ANSVARSFRIHETSREGELNS TILLÄMPNINGSSOMRÅDE – EN RÄTTSANALYS	73
4.1 Är det praktiska tillämpningsområdet för ansvarsfrihetsregeln förutsebart?	73
4.2 Är rättstillämpningen i enlighet med lagstiftarens intentioner och regleringens skyddsintresse?	76
4.3 Avslutande kommentar – de lege ferenda	78
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	80
Offentligt tryck	80
Övrigt	81
Litteratur	81
Examensarbeten	83
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	84

Summary

This thesis examines the gray area between punishable and unpunishable sexual acts against children. All sexual acts against children are criminalized, regardless of whether the child consented or not. However, there is a rule prescribing discharge from liability for sexual acts which obviously did not involve an abuse of the child. The purpose of this thesis is to investigate the circumstances that determine whether a sexual act with a child should be punished or not. By examining the courts of appeal's application of the rule I also analyze whether the adjudications are uniform, legally certain and in accordance with the legislator's intentions and the legally protected interest.

The review of the case law shows that the courts discuss the circumstances that has been considered relevant by the legislator – i.e., the age of the injured party, the difference in age and maturity between the parties, the relationship of the parties, the circumstances under which the sexual act was committed and other circumstances. However, the circumstances are valued differently by the courts. This lack of predictability makes it difficult to know whether a sexual act with a child can lead to punishment or not. To improve legal certainty in the application of law, the legislator or the Supreme Court needs to clarify how the criteria are to be assessed.

There are also parts of the application of law that do not correspond with the legally protected interest and the intention of the legislator. The courts of appeal grant discharge from liability even in cases where it is uncertain whether the act involved abuse of the injured party or not because the courts do not consider the injured party's own statement in the assessment. I believe that such an application is contrary to both the legally protected interest and the legislator's intentions with the rule and believe that the courts should always take the injured party's own account of the incident into consideration. Only then is it possible to give a well-founded answer to the question of whether the sexual act constituted an abuse or not.

Sammanfattning

Denna uppsats behandlar gråzonen mellan straffvärda och straffria sexuella handlingar mot barn. Som utgångspunkt är alla sexuella handlingar mot barn otillåtna oavsett om de varit frivilliga. Det finns dock en ansvarsfrihetsregel som innebär att vissa sexuella handlingar mot barn inte ska straffas om det är uppenbart att handlingen inte inneburit ett övergrepp mot barnet. Syftet med uppsatsen är att undersöka vilka omständigheter som avgör huruvida en sexuell handling med ett barn är straffvärd eller inte. Uppsatsens särskilda fokus är att granska hovrätternas tillämpning av ansvarsfrihetsregeln och att analysera om rättstillämpningen är rättssäker och i enlighet med lagstiftarens intentioner och regleringens skyddsintresse.

Genomgången av hovrättspraxis visar att domstolarna resonerar om de omständigheter som lagstiftaren har ansett relevanta för bedömningen av ansvarsfrihet – dvs. målsägandes ålder, skillnaden i ålder och mognad mellan parterna, parternas relation, omständigheterna under vilka den sexuella handlingen företogs och övriga omständigheter. Omständigheterna värderas dock olika av domstolarna. Denna bristande förutsebarhet gör det svårt att på förhand veta om en sexuell handling med ett barn kan föranleda straff eller inte. För att förbättra rättssäkerheten i rättstillämpningen behöver lagstiftaren eller Högsta domstolen förtydliga hur kriterierna ska bedömas.

Det finns även delar av rättstillämpningen som inte stämmer överens med kriminaliseringens skyddsintresse och lagstiftarens avsikt. Hovrätterna tycks bevilja ansvarsfrihet även i fall då det råder osäkerhet om handlingen inneburit ett övergrepp mot målsägande eller inte eftersom domstolarna inte väger in målsägandes egen utsago i bedömningen. Jag menar att en sådan tillämpning är i strid med både kriminaliseringens skyddsintresse och lagstiftarens intentioner med ansvarsfrihetsregeln och anser att domstolarna alltid borde väga in målsägandes egen berättelse av händelsen. Först då går det att ge ett välgrundat svar på frågan om den sexuella handlingen inneburit ett övergrepp eller inte.

Förord

Så var det dags till slut. Efter fyra och ett halvt år på juristprogrammet och flera därtill som lundabo är det med denna uppsats och en bitterljuv känsla i kroppen som jag sätter punkt för min tid i Lund. Jag vill rikta mina varmaste tack till några av de personer som har gjort resan hit alldeles underbar.

Först och främst vill jag tacka min handledare Linnea för alla kloka råd, inspiration och peppning jag har fått under uppsatsskrivandet. Den här uppsatsen hade inte varit densamma utan dig.

Tack till alla nuvarande och tidigare kollegor på Nätis. För alla AW:s, timmeslånga fikor och yatzyrundor. Om jag på framtida arbetsplatser har hälften så bra kollegor som ni har varit så kommer jag vara evigt tacksam.

Tack till min familj – mamma, pappa och Filip. För all korrekturläsning, hejarop och stöttning i allt jag åtar mig.

Tack till alla mina fina vänner. Ni är min trygga punkt och glittret i min tillvaro. Jag vill fortsätta skratta mig igenom livet med er.

Sist men inte minst vill jag tacka dig Isak. Jag unnar alla att ha en person som dig i sitt liv men är oerhört glad att det var just jag som fick just dig, i mitt.

Lund i maj 2022,

Ebba Agert

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
EKMR	Europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
HD	Högsta domstolen
kap.	kapitel
NJA	Nytt juridiskt arkiv
p.	punkt
prop.	proposition
RF	Regeringsformen (1974:152)
SOU	Statens offentliga utredningar
st.	stycke
SvJT	Svensk Juristtidning
JT	Juridisk Tidskrift
uppl.	upplaga

1 Inledning

Denna uppsats handlar om rättssystemets hantering av ömsesidiga sexuella handlingar där den ena parten varit under 15 år och domstolarnas värdering av de omständigheter som avgör om en sexuell handling mot ett barn är straffvärd eller inte. Detta inledande kapitel ägnas huvudsakligen åt att beskriva bakgrunden till uppsatsen samt dess syfte, frågeställningar, angreppssätt, material och terminologi.

1.1 Bakgrund

I svensk rätt inträder den sexuella självbestämmanderätten vid 15 års ålder.¹ ”Vad finns det då för poäng med att ägna en hel uppsats åt att skriva om barns sexuella självbestämmanderätt?” kan man fråga sig. Det krävs ingen djupare efterforskning för att konstatera att någon som har fyllt 15 år kan samtycka till att delta i sexuella handlingar och att någon under 15 år inte kan det. Påståendet är i viss mening sant. Det stämmer att svensk sexualbrottslagstiftning genomsyras av en tanke att barn måste skyddas mot vuxnas sexuella handlingar och att den som utför en sexuell handling med någon under 15 år som utgångspunkt begår ett sexualbrott. I förarbetena understryks att skyddet är absolut, att barn aldrig kan samtycka till sexuella handlingar och att det vore främmande att ”laborera med begrepp som frivillighet och samtycke”² vad gäller sexuella handlingar mot barn.³

Samtidigt finns en inneboende motsättning i rättssystemets hantering och reglering av sexualbrott mot barn. Det finns nämligen en särskild ansvarsfrihetsregel som innebär att vissa sexuella handlingar mot barn inte ska straffas om det är uppenbart att gärningen inte inneburit något övergrepp mot barnet.⁴ En förutsättning för att ansvarsfrihetsregeln är tillämplig är bland annat just att barnet har deltagit *frivilligt* i den sexuella handlingen.⁵ För att

---

¹ Prop. 2004/05:45 s. 19.

² Prop. 2004/05:45 s. 67.

³ Prop. 2004/05:45 s. 21 f.

⁴ 6 kap. 14 § Brottsbalken (1962:700) (BrB).

⁵ Prop. 2004/05:45 s. 152.

kunna tillämpa regeln är domstolarna därför tvungna att resonera kring barns eventuella samtycke och frivilliga medverkan i sexuella handlingar.

Att rättssystemet både tycks avfärda och erkänna en tanke om att barn under 15 år har rätt till sexuellt självbestämmande väcker en hel del frågor om gråzonen mellan straffvärda och straffria gärningar. När anser lagstiftaren och domstolarna att någon är tillräckligt gammal för att själv kunna ta ställning till sitt deltagande i en sexuell handling? Vilka omständigheter påverkar bedömningen om en sexuell handling utgör ett övergrepp eller inte? Värderas dessa omständigheter på ett likformigt och konsekvent sätt i rättstillämpningen? Denna uppsats undersöker många av de frågor som aktualiseras när rättssystemet ställs inför att hantera frivilliga sexuella handlingar där den ena parten varit under 15 år.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsens syfte är att granska de yttre gränserna för barns sexuella självbestämmanderätt genom att undersöka vilka omständigheter som avgör huruvida en sexuell handling med ett barn är straffvärd eller inte. Fokus ligger särskilt på att granska hovrätternas tillämpning av den ansvarsfrihetsregel som medför att vissa sexuella handlingar mot barn inte ska straffas. Med utgångspunkt i syftet struktureras analysen utifrån två konkreta frågeställningar:

1. Hur är bestämmelsen rörande straffrättslig ansvarsfrihet för sexualbrott mot barn utformad och hur tillämpas den i praktiken?
2. Kan det praktiska tillämpningsområdet för ansvarsfrihetsregeln anses rättssäkert och i enlighet med lagstiftarens intentioner och regleringens skyddsintressen?

1.3 Metod och material

För att möjliggöra en fördjupad analys av vilka omständigheter som avgör huruvida ansvarsfrihetsregeln är tillämplig eller inte har frågeställningarna angripits på tre metodologiskt skilda sätt. Analysen av uppsatsens första

frågeställning består av två delar. Den första delen utgörs av en rättsdogmatisk undersökning av den svenska regleringen av sexualbrott mot barn. Den andra delen består av en empirisk undersökning av hovrätternas tillämpning av ansvarsfrihetsregeln. Den andra frågeställningen besvaras i sin tur genom en rättsanalytisk undersökning av resultatet från såväl den rättsdogmatiska undersökningen som den empiriska undersökningen. I det följande avsnittet beskrivs varje angreppssätt i tur och ordning.

1.3.1 Den rättsdogmatiska undersökningen

För att besvara frågan hur ansvarsfrihetsregeln är utformad och tillämpas enligt gällande rätt, har jag genomfört en rättsdogmatisk undersökning av den straffrättsliga regleringen rörande sexualbrott mot barn. I den rättsanalytiska undersökningen ämnar jag även besvara frågan om det praktiska tillämpningsområdet tycks stämma överens med bestämmelsens syfte och regleringens skyddsintressen. Det har därför även varit väsentligt att undersöka sexualbrottens skyddsintressen och hur lagstiftaren motiverade införandet av reglerna.

En rättsdogmatisk metod innebär att en juridisk fråga besvaras genom en undersökning av de allmänt accepterade rättskällorna. I undersökningen har jag använt lagtext, lagförarbeten i form av propositioner, statliga offentliga utredningar och utskottsbetänkanden, rättspraxis från Högsta domstolen (HD) samt juridisk litteratur för att tolka, systematisera och analysera rättsläget *de lege lata*.⁶ Avsnittet är uteslutande av deskriptiv karaktär i det avseende att materialet är bundet av rättskälleläran samt att det inte innehåller någon värderande analys av hur rättsläget bör vara.

1.3.2 Den empiriska undersökningen

För att utröna vilka omständigheter som påverkar domstolarnas bedömning av straffrättslig ansvarsfrihet för sexualbrott mot barn, har jag genomfört en empirisk undersökning av hovrättspraxis meddelad efter införandet av

---

⁶ Kleineman (2018) s. 21 och 36.

ansvarsfrihetsregeln år 2005. Eftersom jag ämnar besvara frågan om rättstillämpningen är enhetlig och förutsebar har det varit väsentligt att undersöka den instans där den slutliga domen har meddelats. Av praktiska skäl, såsom begränsad tid och begränsat utrymme, har jag inte haft möjlighet att granska tingsrättsdomar som inte prövats i hovrätten. Eftersom hovrättspraxis är vägledande för underrätter, då hovrätterna har en överprövande och kvalitetssäkrande roll samt då det ställs högre rättssäkerhetskrav i högre instanser, har jag ansett det mest relevant för uppsatsens syfte att granska hovrätternas avgöranden.⁷

1.3.2.1 Insamling och urval av material

Samtliga hovrättsdomar har inhämtats via rättsdatabaserna Infotorg Juridik och JUNO. Jag har använt databasernas funktion där det är möjligt att söka efter rättsfall och artiklar kopplade till ett visst lagrum, i förevarande fall 6 kap. 14 § brottsbalken (1962:700) (BrB). Därefter har sökträffarna filtrerats så att enbart träffar på avgöranden från hovrätterna beträffande tillämpningen av bestämmelsen påträffades. Totalt hittades 68 avgöranden från hovrätterna angående domstolarnas tillämpning av 6 kap. 14 § brottsbalken på databasen Infotorg Juridik. Efter att ha tagit bort samtliga dubletter⁸ resulterade sökningen i 41 träffar. På JUNO hittades 30 hovrättsavgöranden beträffande tillämpningen av ansvarsfrihetsregeln. Efter att samtliga rättsfall som redan inhämtats via Infotorg Juridik tagits bort, resulterade sökningen i 16 unika träffar. Sammanlagt hittades 57 hovrättsavgöranden rörande tillämpningen av ansvarsfrihetsregeln. Det är dock möjligt att det finns fler avgöranden än de jag hittade på Infotorg Juridik och JUNO.

Eftersom uppsatsens huvudsakliga fokus är att undersöka vilka omständigheter som tillmäts betydelse i bedömningen av straffrättslig ansvarsfrihet för sexualbrott mot barn, har domar som inte innehållit något sådant resonemang inte ansetts relevanta för uppsatsens syfte. 13 domar har

---

⁷ Jfr. Axberger (2016) s. 298 ff.; Ekeberg (2014) s. 611 f.; Erenius (1972) s. 56.

⁸ Somliga avgöranden har sammanfattats eller kommenterats av redaktionen på Infotorg. Sådana resulterar i en dubblett då den ordinarie publiceringen, som enbart innehåller domen i PDF-format, inte tas bort från databasen.

därför exkluderats och i studien granskas enbart 44 avgöranden. Sex domar valdes bort då hovrätterna inte diskuterade ansvarsfrihet i målet.⁹ Fem domar valdes bort då domstolarna inte diskuterade tillämpningen av ansvarsfrihetsregeln närmare, utan kort konstaterade att det inte fanns tillräckliga förutsättningar för att tillämpa bestämmelsen i målet.¹⁰ Två domar valdes bort då hovrätterna inte tillämpade ansvarsfrihetsregeln utan ogillade åtalet på grund av att den tilltalade inte haft uppsåt i förhållande till omständigheten att målsägande varit under 15 år.¹¹

Bland de 44 avgöranden som granskas förekommer fall där det flera tilltalade eller flera målsägande. Om åtalet har bestått av flera åtalpunkter granskas enbart den eller de åtalpunkter som rör tillämpningen av ansvarsfrihetsregeln i hovrätten. I de avgöranden då domstolen har fört separata resonemang för respektive tilltalad eller målsägande har jag granskat varje relation och resonemang för sig.¹² Detsamma gäller i de mål det varit samma tilltalad och målsägande men där domstolen valt att bevilja ansvarsfrihet för några gärningar men inte för andra.¹³ När domarnas utfall presenteras i avsnitt 3 är det av den anledningen totalt 52 olika fall som granskas och redovisas separat.

1.3.2.2 Analys och tolkning av domskäl

Vid insamlingen av material och genomförandet av den empiriska undersökningen har samtliga domar lästs ingående och vid upprepade tillfällen i sin helhet. Analysen av domskälen har varit tematisk och haft som syfte att identifiera vilka omständigheter som domstolarna uttryckligen tillmäter betydelse i bedömningen av straffrättslig ansvarsfrihet för sexualbrott mot barn.¹⁴

---

⁹ Svea hovrätt B 918-14; Svea hovrätt B 4722-15; Svea hovrätt B 2560-20; Hovrätten för Nedre Norrland B 482-10; RH 2011:48; Hovrätten för Västra Sverige B 4802-17.

¹⁰ Svea hovrätt B 9772-12; Hovrätten för Västra Sverige B 3595-16; Hovrätten över Skåne och Blekinge B 3210-14; Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2788-13; Göta hovrätt B 1305-12.

¹¹ Hovrätten för Västra Sverige B 4418-20; Hovrätten för Övre Norrland B 391-11.

¹² Se t.ex. Göta hovrätt B 1370-18; Hovrätten för Nedre Norrland B 221-13; Hovrätten för Västra Sverige B 3612-11; Svea hovrätt B 4860-06.

¹³ Se Hovrätten för Västra Sverige B 4240-10; Göta hovrätt B 778-12.

¹⁴ Jfr. Braun & Clarke (2006) s. 4 ff.

Analysen av hovrättspraxis har genomförts efter det att jag genomfört den rättsdogmatiska undersökningen. Vid genomläsningen av domarna har jag således haft en förförståelse för vilka omständigheter som domstolarna ska fästa betydelse vid i bedömningen av ansvarsfrihet enligt gällande rätt (se avsnitt 2.9). Detta kan ha påverkat min tolkning av domskälen och gjort det svårare att identifiera andra omständigheter än de som ska beaktas enligt lagtext och lagförarbeten.

I praktiken har analysen av domarna skett genom en textnära tolkning av domskälen. Vid den första genomläsningen har jag ställt mig frågan hur domstolarna bedömt var och en av de omständigheter som enligt den rättsdogmatiska undersökningen ska påverka bedömningen av ansvarsfrihet. Jag har därefter läst igenom samtliga domar igen och vid denna läsning haft ett mer öppet förhållningssätt till domskälen. Syftet med denna andra läsning har varit att analysera om domstolarna tillmäter betydelse till fler omständigheter än de som identifierats i den rättsdogmatiska undersökningen.

Med en textnära tolkning avses att jag enbart har lagt vikt vid de omständigheter som domstolarna explicit uttrycker är relevanta eller inte relevanta för bedömningen av straffrättslig ansvarsfrihet för sexualbrott mot barn. Vidare har jag lagt stor vikt vid huruvida en viss omständighet har ansetts avgörande eller inte för huruvida ansvarsfrihet har beviljats. Om domstolen exempelvis har skrivit ”då målsägande endast var 13 år vid gärningstillfället finner hovrätten att ansvarsfrihetsregeln inte är tillämplig” har jag dragit slutsatsen att målsägandes ålder har varit avgörande för att ansvarsfrihet nekades. Om domstolen exempelvis skrivit ”vid en samlad bedömning av omständigheterna i målet – då särskilt målsägandes ålder och relationen mellan parterna – finner hovrätten att ansvarsfrihetsregeln inte är tillämplig” har jag dragit slutsatsen att det var en kombination av omständigheter som medförde att ansvarsfrihet nekades, men att målsägandes ålder och parternas relation hade en särskild betydelse för utgången i målet. Om hovrätten skrivit ”vid en samlad bedömning av omständigheterna i målet finner hovrätten att ansvarsfrihetsregeln inte är tillämplig” har jag dragit

slutsatsen att ingen omständighet i sig självt varit avgörande för utgången i målet.

En risk med att fokusera på vad domstolarna explicit fäster betydelse vid är det faktum att domstolarna kan anpassa sin domskrivning utefter parternas talan. Om försvaret exempelvis har framhåvt att målsäganden blivit gravid efter den sexuella samvaron och valt att behålla barnet, är det möjligt att hovrätten skriver om omständigheten i domskälen trots att den inte har ansetts relevant för den straffrättsliga bedömningen av ansvarsfrihet. Det förekommer att domstolen uttryckligen har skrivit ut ”som försvararen har påpekat” i sina domskäl, vilket har gjort sådana fall lättare att identifiera. Det är dock möjligt att domskrivningen har anpassats efter försvaret, åklagaren eller målsägandebiträdets talan utan att domstolen markerat detta särskilt.

Även om uppsatsens huvudsakliga fokus är att undersöka hovrätternas tillämpning av ansvarsfrihetsregeln, har jag även läst samtliga tingsrättsdomar. Det förekommer fall då hovrätten har fastställt tingsrättens dom i sin helhet eller i skuld- och rubriceringsfrågan och då har jag istället analyserat tingsrättens dom.

1.3.2.3 *Etiska överväganden*

I samtliga domar har målsägandens namn varit sekretessbelagt redan i domen. I återgivningen av domar har jag av etiska skäl valt att inte skriva ut namn på någon av parterna utan benämner dem som *tilltalad*, *målsägande* och *vittne*, även då jag citerar ur domskälen. När det förekommer flera tilltalade eller målsägande i en dom benämner jag dem *tilltalad 1*, *tilltalad 2* och så vidare.

1.3.3 Den rättsanalytiska undersökningen

Den rättsanalytiska undersökningen syftar till att besvara frågan om det praktiska tillämpningsområdet för ansvarsfrihetsregeln kan anses vara rättssäkert och i enlighet med lagstiftarens intentioner och regleringens

skyddsintresse. Analysen i detta avsnitt är normativ i det avseende att jag till viss del även diskuterar hur gällande rätt borde vara (*de lege ferenda*).¹⁵

Det råder inte konsensus inom den juridiska litteraturen i fråga om huruvida den rättsdogmatiska metoden kan omfatta mer än att enbart fastställa gällande rätt och därmed vara lämplig även för denna del av analysen. Aleksandr Peczenik menar att rättsdogmatiken även kan innefatta normativa ståndpunkter som i vissa fall kan rättfärdiga en kritik av rättsläget.¹⁶ Även Nils Jareborg menar att en rättsdogmatisk analys kan vara av normativ karaktär och syfta till att hitta den ideala lösningen på ett juridiskt problem.¹⁷

Det finns emellertid andra som menar att ett sådant angreppssätt inte kan beskrivas som rättsdogmatiskt. Lena Olsen anser exempelvis att den rättsdogmatiska synen på rättsordningen innebär att rätten ska tillämpas oavsett om resultatet är etiskt korrekt.¹⁸ Jan Kleineman menar att rättsdogmatiken visserligen kan användas för att kritisera och föreslå förändringar i rättsläget men att en analys av hur gällande rätt bör vara inte ska grundas i empiriska studier.¹⁹

Då såväl den rättsdogmatiska som den empiriska undersökningen ligger till grund för analysen och jag i denna del avser att också diskutera hur rättsläget borde vara har jag av pedagogiska skäl valt att benämna denna del som rättsanalytisk. Jag har därigenom velat markera för läsaren att jag för en normativ analys som inte är bunden till rättskälleläran.²⁰

1.4 Avgränsningar

Att uppsatsens särskilda fokus ligger på ansvarsfrihetsregeln i 6 kap. 14 § brottsbalken medför vissa naturliga avgränsningar i arbetet. Till att börja med trädde regeln i kraft 2005 och därför granskas enbart rättspraxis som meddelats efter det. Därutöver är ansvarsfrihetsregeln enbart tillämplig på

---

¹⁵ Kleineman (2018) s. 21 och 36.

¹⁶ Peczenik (2005) s. 249 f.

¹⁷ Jareborg (2004) s. 4.

¹⁸ Olsen (2004) s. 116.

¹⁹ Kleineman (2018) s. 24.

²⁰ Jfr. Sandgren (2021) s. 53 ff.

sexuella handlingar mot barn under 15 år vars deltagande varit helt frivilligt och ömsesidigt. Regeln kan inte aktualiseras om barnet står under fostran till gärningspersonen eller om barnet är gärningspersonens avkomling.²¹ I uppsatsen omfattas därför varken sexualbrott inom familjerelationer eller fall då domstolen funnit det utrett att barnet blivit utsatt för våld, tvång eller annat otillbörligt utnyttjande.

En annan viktig avgränsning är att frågan om bevisvärdering inte behandlas i uppsatsen. Vid en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln kan sådana frågor uppkomma i två led. Till att börja med måste det vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har handlat i överensstämmelse med åklagarens gärningsbeskrivning, dvs. genomfört en sexuell handling med någon under 15 år, för att beviskravet ska vara uppfyllt.²² Frågor om bevisvärdering kan också uppkomma i ett senare led, till exempel när hovrätterna ska kategorisera parternas relation vid tillämpningen av ansvarsfrihetsregeln. I vissa fall har det till exempel framgått av målsägandens utsaga att det förelagat en kärleksrelation eller djupare vänskapsrelation med den tilltalade, men hovrätten har konstaterat att parterna inte haft någon nämnvärd relation.²³ I analysen av hovrättspraxis granskas inte på vilket sätt hovrätterna värderat bevisning vad beträffar exempelvis parternas relation utan enbart hur relationen har kategoriserats och vilken betydelse kategoriseringen har haft för tillämpningen av ansvarsfrihetsregeln. Med andra ord har jag gjort en textnära tolkning av domskälen och om domstolen har konstaterat att parterna haft en vänskapsrelation har jag kategoriserat den som en vänskapsrelation, oavsett parternas inställning i frågan. I de fall då hovrätten inte uttryckligen har kategoriserat relationen har jag i redogörelsen för domstolarnas resonemang återgett hur relationen beskrivits och kategoriserat den på ett sätt jag ansett stämmer överens med hovrättens beskrivning.

Bevisvärderingsfrågor kan även uppstå i förhållande till omständigheten om samlaget varit frivilligt och ömsesidigt eller inte. I 23 av de 52 granskade

---

²¹ Prop. 2004/05:45 s. 152.

²² Jfr. NJA 1980 s. 725.

²³ Se t.ex. Hovrätten för Västra Sverige B 3612-11 (Målsägande 1 och 2).

avgörandena skiljer sig den tilltalade och målsägandes berättelse åt beträffande denna omständighet.²⁴ Det kan framgå av målsägandes utsaga att den sexuella handlingen inte varit frivillig från hans eller hennes sida, medan den tilltalade hävdar att handlingen varit ömsesidig. I några fall har målsägande inte vågat säga ifrån och i andra fall menar målsägande att hen har sagt nej och försökt trycka bort den tilltalade. I flera av dessa mål har domstolarna lagt den tilltalades berättelse till grund för bedömningen. Det kan dock verka underligt att domstolen kan konstatera att en sexuell handling har präglats av frivillighet och ömsesidighet när en av parterna hävdar det motsatta. För att ansvarsfrihet ska kunna beviljas är det dock inte tillräckligt att den sexuella handlingen varit frivillig utan därtill måste ett antal andra omständigheter vara för handen och det ska vara uppenbart att den sexuella handlingen inte har inneburit ett övergrepp mot barnet.²⁵ Det är gränsdragningen och värderingarna av dessa övriga omständigheter som är föremål för uppsatsens granskning, inte värderingen av parternas trovärdighet.

Att granska de bevisvärderingsfrågor som uppkommer vid en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln är dock ett ämne som jag anser lämpar sig för en framtida undersökning. Jag har inte gjort någon systematisk studie av hur domstolarna värderar bevisningen, men mitt intryck efter att ha läst samtliga domar är att det råder osäkerhet rörande vilket beviskrav som ska tillämpas i värderingen av parternas utsagor. I några fall tycks domstolarna vara av uppfattningen att det måste vara ställt bortom rimligt tvivel att den sexuella handlingen inte varit frivillig och ömsesidig.²⁶ I andra fall uttrycker hovrätterna att detta

---

²⁴ Göta hovrätt B 10-21; Göta hovrätt B 1370-18 (Målsägande 1 och 2); Svea hovrätt B 4860-06 (målsägande 1); Svea hovrätt B 9090-08; Göta hovrätt B 2331-15 (målsägande 2); Göta hovrätt B 2399-06; Göta hovrätt B 323-13; Göta hovrätt B 953-12; Hovrätten för Nedre Norrland B 1329-16; Hovrätten för Nedre Norrland B 1661-19; Hovrätten för Nedre Norrland B 266-19; Hovrätten för Nedre Norrland B 490-08; Hovrätten för Västra Sverige B 3612-11 (Målsägande 1); Hovrätten för Västra Sverige B 3284-14; Hovrätten över Skåne och Blekinge B 1516-11; Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2345-17; Svea hovrätt B 1527-19; Svea hovrätt B 2265-13; Svea hovrätt B 4578-14; Svea hovrätt B 5518-15; Svea hovrätt B 6923-17; Göta hovrätt B 455-13.

²⁵ 6 kap. 14 § BrB.

²⁶ Se t.ex. Hovrätten för Nedre Norrland B 266-19; Göta hovrätt B 323-13.

faktum ska vara utrett²⁷, visat²⁸, styrkt²⁹ eller bevisat³⁰. Slutligen förekommer det att hovrätterna uttalar att åklagaren måste lägga fram så mycket bevisning att invändningen om att ansvarsfrihetsregeln är tillämplig ska framstå som obefogad.³¹

1.5 Forskningsläge

I oktober 2010 publicerades slutbetänkandet *Sexualbrottslagstiftningen – utvärderingen och reformförslag* (SOU 2010:71) i vilken tillämpningen av 2005 års sexualbrottsreform utvärderades. Utredningen fann att gränsdragningen mellan våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn och ansvarsfrihetsregeln i rättstillämpningen generellt fungerat väl och i enlighet med gällande lagstiftning. I utredningen granskades dock bara hovrättspraxis från första halvåret 2008.³² Det finns således utrymme för en mer omfattande studie som även granskar hovrättsavgöranden som meddelats år 2005–2007 och 2009–2021.

2015 skrev Linnea Wegerstad ett kapitel om straffrätt och tonåringars sexuella självbestämmanderätt i RFSU:s bok *Inkludera sexualitet! Berättelser om att göra skillnad*.³³ I kapitlet granskade Wegerstad nio hovrättsdomar rörande ansvarsfrihetsregeln och konstaterade att det saknas en enhetlighet i domstolarnas bedömningar samt att det tycks råda en osäkerhet kring hur olika begrepp och omständigheter ska bedömas och tolkas.³⁴ Wegerstads artikel fångade mitt intresse för ämnet och inspirerade mig att göra en mer systematisk studie av rättsläget och av hovrätternas tillämpning av ansvarsfrihetsregeln.

Värt att nämna i sammanhanget är även två andra examensarbeten som behandlar angränsande ämnen till det som är föremål för granskning i denna

---

²⁷ Se t.ex. Hovrätten för Nedre Norrland B 490-08.

²⁸ Se t.ex. Svea hovrätt B 4578-14; Svea hovrätt B 5518-15.

²⁹ Se t.ex. Göta hovrätt B 2961-17 och Göta hovrätt B 1985-08.

³⁰ Se t.ex. Göta hovrätt B 1370-18 och Göta hovrätt B 10-21.

³¹ Se t.ex. Svea hovrätt B 7443-19.

³² SOU 2010:71 s. 324–328.

³³ Wegerstad (2015).

³⁴ Wegerstad (2015) s. 78.

uppsats. Karin Nilsson utredde 2013 huruvida det svenska rättssystemet påverkar barns möjlighet till sexuellt självbestämmande och kroppslig autonomi med särskilt fokus på gränsdragningen mellan våldtäkt mot barn, sexuellt utnyttjande av barn och ansvarsfrihetsregeln.³⁵ Samma år utredde Camilla Nortoft utformningen och tillämpningen av ansvarsfrihetsregeln.³⁶ I Nortofts studie av hovrättsdomar granskades enbart åtta hovrättsdomar och i Nilssons granskades enbart rättsfall som meddelades under tidsperioden januari 2013 till oktober 2013. Det finns därför ett behov av en mer systematisk och omfattande studie av hur hovrätterna har tillämpat ansvarsfrihetsregeln.

1.6 Terminologi och teoretiska utgångspunkter

1.6.1 Barn, ungdomar och vuxna

Samtliga rättsfall som granskas i uppsatsen gäller fall då en person över 15 år har genomfört ett samlag eller annan sexuell handling med en person under 15 år. I vissa avgöranden har gärningspersonen varit vuxen, det vill säga över 18 år gammal och i andra fall har gärningspersonen varit mellan 15 och 18 år och därmed varit ett barn i rättslig mening.³⁷ För att vara konsekvent och tydlig i uppsatsen frångår jag legaldefinitionen av barn och har istället valt att benämna alla personer under 15 år som *barn*, *flicka* eller *pojke*, alla personer mellan 15 år och 18 år som *ungdom*, *tjej* eller *kille* och samtliga personer äldre än 18 år som *vuxen*, *kvinn*a eller *man*.

1.6.2 Övergrepp och frivilliga sexuella handlingar

Det faktum att uppsatsen rör sig i gränslandet mellan tillåtna och otillåtna sexuella handlingar med barn – gråzonen mellan övergrepp och helt frivilliga och ömsesidiga sexuella handlingar – gör det till ett laddat område. Att

---

³⁵ Nilsson (2013).

³⁶ Nortoft (2013).

³⁷ I Sverige är alla personer under 18 år barn, se t.ex. 6 kap. 2 § och 9 kap. 1 § Föräldrabalken (1949:381); Artikel 1 FN:s konvention om barnets rättigheter.

benämna en handling som ”ett sexuellt övergrepp” eller ”ett sexuellt umgänge” kan ha stor betydelse för hur gärningen uppfattas av läsaren. Begreppet ”sexuellt umgänge” har enligt min mening en mer positiv laddning och indikerar att den sexuella handlingen varit frivillig och ömsesidig.³⁸ Att laborera med den typen av begrepp vad gäller sexuella handlingar mot barn kan vara olyckligt dels eftersom lagstiftaren anser att personer under 15 år inte kan samtycka till sexuella handlingar, dels då det i uppsatsens granskning av hovrättspraxis förekommer fall då målsägande hävdar att handlingen inte varit frivillig (jfr avsnitt 1.4).³⁹

På motsvarande sätt kan det vara stötande att benämna ett samlag, som båda parter uppfattat som helt frivilligt och ömsesidigt, som ett ”sexuellt övergrepp”. Detta begrepp har en negativ laddning och indikerar att en av parterna inte deltagit frivilligt. Att använda detta begrepp för helt frivilliga sexuella handlingar undergräver enligt min mening parternas sexuella integritet och rätt att bestämma över sina egna kroppar. På grund av det anförda har jag valt att genomgående undvika att benämna handlingar som ”sexuellt umgänge” eller ”sexuella övergrepp” i redogörelsen för rättsfallen. Jag använder istället begreppen ”sexuella handlingar” och ”samlag” då jag anser att dessa begrepp är mer neutrala.

1.6.3 Rättssäkerhetsperspektiv

”Rättssäkerhetskrav” och ”rättssäkerhetsgarantier” är vanligt förekommande begrepp, såväl i den politiska som i den juridiska debatten. Det är ett slagord i debattartiklar, ett självklart inslag i statens offentliga utredningar och propositioner och har nämnts under i stort sett varje kurs på juristprogrammet.⁴⁰ Trots det saknas en legaldefinition av begreppet och det

---

³⁸ Prop. 1994/95:2 s. 13 f.

³⁹ Prop. 2004/05:45 s. 21 f och s. 67.

⁴⁰ Se t.ex. SOU 2018:61 s. 13; Eidevall (2013-02-19); Ulväng (2007) s. 1; Zila (1990) s. 284; SOU 2007:65 s. 120; Prop. 2015/16:68 s. 1.

finns olika idéer i den juridiska litteraturen om hur begreppet ska förstås.⁴¹ I det följande redogörs för hur begreppet rättssäkerhet används i denna uppsats.

1.6.3.1 Rättssäkerhet som det formuleras i lagar, konventioner och rättsprinciper

Såväl regeringsformen (1974:152) (RF), brottsbalken som Europakonventionen (EKMR) innehåller flera grundläggande rättigheter och principer som syftar till att verka som rättssäkerhetsgarantier.

Legalitetsprincipen, som bland annat kan härledas ur 1 kap. 1 § 3 st. regeringsformen och 1 kap. 1 § brottsbalken, fungerar som en rättssäkerhetsgaranti och innebär att den offentliga makten är bunden av lagarna. Genom att ställa krav på såväl lagstiftaren som rättstillämparen ska enskilda kunna förutse när deras handlingar kan komma att föranleda ett samhälleligt ingripande. Principen innebär för det första att det måste finnas ett uttryckligt lagstöd för att en myndighet eller domstol ska kunna ingripa i någon individs rättssfär (föreskriftskravet).⁴² För det andra får föreskrifter om brott varken införas eller tillämpas retroaktivt om det är till nackdel för den tilltalade (retroaktivitetsförbudet).⁴³ För det tredje ska bestämmelser tolkas restriktivt och enligt sin ordalydelse (analogiförbudet).⁴⁴ Slutligen måste reglerna vara så tydliga, precisa och begripliga att de i praktiken ger ledning för vad som omfattas av kriminaliseringen (obestämdhetsförbudet).⁴⁵

Objektivitetsprincipen, som kan härledas ur 1 kap. 9 § regeringsformen och Artikel 6 EKMR, innebär bland annat att domstolar ska iaktta saklighet, opartiskhet och beakta allas likhet inför lagen i sin verksamhet. Att lika fall ska behandlas lika innebär till exempel att domstolarna ska följa tidigare avgöranden och tillämpa praxis konsekvent. Som en del i objektivitetsprincipen följer vidare att domstolar är skyldiga att redovisa vilka rättsliga skäl och andra omständigheter som legat till grund för ett domslut.⁴⁶

---

⁴¹ Frändberg (2000/01) s. 270 f.

⁴² Jfr. 1 kap. 1 § BrB och Artikel 7 (1) EKMR.

⁴³ Jfr. 2 kap. 10 § RF och 5 § lagen (1964:163) om införande av brottsbalken.

⁴⁴ Asp (2016) s. 152.

⁴⁵ Ulväng (2018) s. 5 f; Jfr. Styrelsen för Sveriges advokatsamfund (2021) s. 4 f.

⁴⁶ Styrelsen för Sveriges advokatsamfund (2021) s. 5.

1.6.3.2 Rättssäkerhet i den juridiska litteraturen

Advokatsamfundet anser att rättssäkerhetens mest centrala element är skyddet för grundläggande mänskliga fri- och rättigheter. Genom rättsregler ska enskilda skyddas mot statens godtycke och kunna förutse de rättsliga följderna av såväl sitt eget, som myndigheters, handlande under givna omständigheter.⁴⁷

Aleksandr Peczenik gör skillnad mellan *formell* och *materiell rättssäkerhet*. Han menar att det formella rättssäkerhetskravet innebär att statens ingrepp gentemot individen ska vara förutsebara vilket främjas av exakta bestämmelser, långsamma förändringar och oavhängiga domstolar.⁴⁸ Peczenik framhåller dock att en regel kan vara förutsebar men ändå oetisk genom att den till exempel inte skyddar individen mot orättvisor. Han är därför av uppfattningen att rättssäkerheten i ett demokratiskt samhälle består av ytterligare en dimension – det materiella rättssäkerhetskravet – som tar sikte på just avvägningen mellan etiska hänsynstaganden och förutsebarheten inom det rättsliga beslutsfattandet.⁴⁹

Åke Frändberg är kritisk till Peczeniks begreppsförklaring och menar att rättssäkerhet i strikt bemärkelse enbart avser ”förutsebarhet i rättsliga angelägenheter”⁵⁰. För att detta krav ska anses uppfyllt krävs att tre förutsättningar är uppfyllda. För det första måste det finnas klara och adekvata regler. En individ som befinner sig i en valsituation måste på förhand veta vilket handlingsalternativ som är tillåtet och vilket som är förbjudet. Vidare måste reglerna finnas tillgängliga för medborgarna att ta del av. Slutligen måste rättstillämparen tillämpa reglerna på ett lojalt och korrekt sätt. Frändberg menar att en ”omfattande diskrepans mellan rätten och dess tillämpning är en röta, som i grunden angriper det rättsligt organiserade samhället.”⁵¹

---

⁴⁷ Styrelsen för Sveriges advokatsamfund (2021) s. 8 f.

⁴⁸ Peczenik (1990) s. 52 f.; Peczenik (1995) s. 11.

⁴⁹ Peczenik (1990) s. 52 f.

⁵⁰ Frändberg (2000/01) s. 274.

⁵¹ Frändberg (2000/01) s. 274 f.

För att kunna föra ett stringent resonemang om rättssäkerhet i förhållande till ansvarsfrihetsregeln utgår jag från den definition som det råder konsensus om, nämligen det Peczenik benämner formell rättssäkerhet. Peczenik har själv hävdat att detta begrepp är särskilt lämpligt inom straffrätten och det tycks vara kärnan i rättssäkerhetsbegreppet eftersom det är den gemensamma nämnaren i flera olika definitioner.⁵² När jag diskuterar huruvida hovrätternas tillämpning av ansvarsfrihetsregeln är rättssäker så undersöker jag således enbart om hovrättsavgörandena är förutsebara och enhetliga och inte om tillämpningen är etiskt korrekt eller rättvis.

---

⁵² Peczenik (1990) s. 53.

2 Lagstiftningen rörande sexualbrott mot barn

I detta avsnitt redogörs för den svenska lagstiftningen rörande sexualbrott mot barn. Kapitlet inleds med en historisk överblick och en översiktlig redogörelse för reglernas framväxt. För att kunna föra ett stringent resonemang om hur gällande rätt borde vara, anser jag det relevant att också förstå hur gällande rätt har varit. Därefter redogörs för gällande rätt de lege lata.

2.1 Den svenska lagstiftningens utveckling och framväxt

2.1.1 Perioden fram till år 1734

Såväl motiven bakom kriminaliseringen av sexualbrott, som kriminaliseringens omfattning är något som har skiftat över tiden.⁵³ Historiskt sett har rättssystemet präglats av lagstiftarens ovilja att lägga sig i sådant som händer inom hemmets väggar. Barn har haft få rättigheter och främst setts som en del av familjen, i vilken mannen ansvarat för ekonomi och egendom och kvinnan för vård och omsorg.⁵⁴ I landskapslagarna, Magnus Erikssons stads- och landslag samt Kristofers landslag saknades både bestämmelser som reglerade sexuellt umgänge med barn och en åldersgräns för sexuellt självbestämmande. Sexuella övergrepp mot barn ansågs visserligen vara något allvarligt, men gärningarna räknades in under samma bestämmelser som reglerade sexualbrott mot vuxna och få övergrepp mot barn upptäcktes och anmäldes.⁵⁵ Skyddsintresset bakom dessa bestämmelser var familjens eller mannens ära, egendom och den allmänna ordningen, snarare än kvinnors och barns frihet och integritet.⁵⁶

---

⁵³ Prop. 2004/05:45 s. 19.

⁵⁴ Sutorius (2014) s. 157 f.

⁵⁵ Bergenheim (2005) s. 33.

⁵⁶ Prop. 2004/05:45 s. 19; Sutorius (2014) s. 38 ff; Bergenlöv (2009) s. 189.

2.1.2 1734 års strafflag

I och med införandet av 1734 års strafflag lagstodgades en nedre gräns för flickors könsumgänge. Samlag med flickor under 12 år jämställdes med våldtäkt och om offret varit under 12 år krävdes inte att hon ropat på hjälp eller gjort motstånd. Den nya lagstiftningen syftade till att ge flickor ett särskilt skydd mot sexuella handlingar men blev något tandlös i praktiken. Att penetration hade skett var nämligen av stor betydelse för våldtäktsdomarna och rättssystemet präglades av en föreställning att minderåriga flickor inte kunde penetreras. Lagstiftningen saknade vidare explicita regler som förbjöd sexuella handlingar mot minderåriga pojkar.⁵⁷

2.1.3 1864 års strafflag

Under 1800-talet förändrades samhället och sedermera även synen på barn, vilket kom till uttryck i lagstiftningen. Barn ansågs vara oskyldiga, försvarslösa och i behov av ett särskilt skydd mot vuxnas onda handlingar, såsom sexuella övergrepp.⁵⁸ I 1864 års strafflag höjdes åldersgränsen för flickors sexuella självbestämmanderätt till 15 års ålder och även andra sexuella handlingar än samlag med yngre flickor förbjöds. Lagstiftningen byggde emellertid fortfarande på en föreställning om det enbart var män som begick sexualbrott och att offret alltid var av kvinnligt kön. Sexuella övergrepp mot pojkar omfattades varken av våldtäktsbestämmelsen eller brottet otukt mot minderårig. Om både förövaren och offret varit av manligt kön hanterades sexuella övergrepp mot pojkar i stället under bestämmelsen om homosexualitet som föreskrev ett betydligt lägre straff än andra sexualbrott.⁵⁹

---

⁵⁷ Bergenheim (2005) s. 38 f.

⁵⁸ Bergenheim (2005) s. 50 f.

⁵⁹ Bergenheim (2005) s. 59 ff.

2.1.4 Utvecklingen under 1900-talet

Under början av 1900-talet ansågs sexuella övergrepp mot barn vara något ”sällsynt och som man talade tyst om”⁶⁰. Först under 1930-talet började man betrakta barn som särskilt utsatta offer och i en beroendeställning till vuxna. När strafflagen ändrades 1937 höjdes gränsen för övrig straffbelagd otukt mot minderårig från 12 till 15 år och omfattade då även pojkar.⁶¹

Under senare hälften av 1900-talet förändrades synen på sexualitet och sexualbrotten. I förarbetena till 1965 års brottsbalk uttalades att kriminaliseringen av sedlighetsbrotten i första hand syftade till att ”bereda straffrättsligt skydd för barn och ungdom mot sexuella kränkningar samt att i övrigt värna individens integritet i sexuellt hänseende”⁶². Skyddsobjektet för sexualbrotten ansågs därmed för första gången vara offrets sexuella integritet.⁶³

I början på 1980-talet började sexualbrott mot barn uppmärksammas i Sverige.⁶⁴ Den tidigare synen, att sexualbrott mot barn var ett ovanligt brott som enbart begicks av pedofiler, förändrades och en tanke om att barn kunde användas som surrogat för kvinnor fick större genomslag. Antalet anmälningar ökade och problemets omfattning började uppmärksammas och diskuteras.⁶⁵ År 1984 slopades det tidigare uttrycket ”sedlighetsbrott” och samtliga sexualbrott, även de riktade mot barn, placerades i ett kapitel som benämndes ”Om sexualbrott”.⁶⁶ Samtidigt gradindelades brotten sexuellt utnyttjande och sexuellt tvång i och med införandet av en grov variant av brotten.⁶⁷

---

⁶⁰ Sutorius (2014) s. 158.

⁶¹ Sutorius (2014) s. 159.

⁶² SOU 1953:14 s. 228.

⁶³ Prop. 2004/05:45 s. 20.

⁶⁴ Bergenheim (1998) s. 1.

⁶⁵ Diesen & Diesen (2013) s. 143.

⁶⁶ SOU 2001:14 s. 108.

⁶⁷ Prop. 1992/93:141 s. 24.

År 1992 skärptes straffet för sexuellt ofredande vilket bland annat träffade sexuella beröringar av barn under 15 år.⁶⁸ Två år senare ändrades brottsbalken igen i syfte att stärka barn och ungdomars skydd mot sexuella handlingar. Tillämpningsområdet för flera bestämmelser vidgades och brottet sexuellt umgänge med barn kom istället att benämnas sexuellt utnyttjande av underårig. Enligt förarbetena var det olyckligt att benämna en sexuell handling med ett barn som sexuellt umgänge eftersom barn och ungdomar ansågs sakna den mognad som krävs för att kunna delta frivilligt i en sådan handling.⁶⁹

2.1.5 2005 års sexualbrottsreform

2005 reformerades svensk sexualbrottslagstiftning och en särskild straffbestämmelse om våldtäkt mot barn infördes. För straffansvar förutsattes inte längre att gärningspersonen använt våld, hot eller utnyttjat barnets hjälplösa tillstånd. I förarbetena anfördes att den nya ordningen innebar ett viktigt klagande – att barn aldrig kan samtycka till sexuella handlingar.⁷⁰

Samtidigt som våldtäktsbestämmelsen infördes togs den särskilda åtalsregeln som gällde sexuella umgängen mellan personer där den ena var strax under och den andra strax över femton år bort. Tidigare kunde åklagaren underlåta att väcka åtal för vissa sexualbrott om skillnaden i ålder och utveckling varit liten mellan offret och förövaren.⁷¹ Enligt lagstiftaren var detta en nackdel eftersom domstolarna inte hade någon möjlighet att göra en annan bedömning om åklagaren underlåtit att väcka åtal och målet aldrig prövades.⁷² Sådana gärningar som åtalsbegränsningen tidigare hade träffat ansågs fortfarande inte straffvärda och i stället infördes en särskild ansvarsfrihetsregel. Efter lagändringen blev det därmed upp till domstolarna, och inte åklagaren, att bedöma om en sexuell handling mot ett barn varit straffvärd eller inte.⁷³

---

⁶⁸ Prop. 1992/93:141 s. 33 f.

⁶⁹ Prop. 1994/95:2 s. 1–15.

⁷⁰ Prop. 2004/05:45 s. 66–70.

⁷¹ Prop. 1962:10 C s. 191.

⁷² Prop. 2004/05:45 s. 115.

⁷³ Prop. 2004/05:45 s. 151 f.

2.2 Våldtäkt mot barn

Enligt nuvarande lydelse i 6 kap. 4 § brottsbalken föreskrivs straffansvar för den som genomför ett samlag eller en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens allvar är jämförlig med samlag med ett barn under 15 år. En förutsättning för straffansvar är att gärningspersonen haft uppsåt till gärningen.⁷⁴ Det är dock tillräckligt att gärningspersonen varit oaktsam beträffande omständigheten att barnet varit under 15 år.⁷⁵

Huruvida barnet samtyckt eller tagit initiativ till samlaget eller den sexuella handlingen saknar betydelse för den straffrättsliga bedömningen.⁷⁶ Det föreligger inte heller något krav på att gärningspersonen använt våld eller hot eller utnyttjat barnets hjälplösa ställning för att bestämmelsen ska vara tillämplig. Däremot kan förekomsten av våld eller hot påverka bedömningen av gärningens straffvärde eller medföra att våldtäkten bedöms som grov.⁷⁷

Vad som avses med samlag och sexuell handling i 6 kap. 4 § brottsbalken stämmer i huvudsak överens med tillämpningsområdet för bestämmelsen angående våldtäkt mot vuxna.⁷⁸ Med samlag avses således enbart vaginala samlag bestående i en beröring mellan könsdelarna på en man, kille eller pojke och en kvinna, tjej eller flicka. Med annan sexuell handling avses vissa kvalificerade sexuella handlingar såsom anala samlag, orala samlag samt penetration av vagina eller anus med fingrar eller andra föremål.⁷⁹ I förarbetena understryks dock att den kränkning som en sexuell handling innebär kan vara annorlunda för ett barn under 15 år jämfört med om handlingen riktats mot en vuxen. Det är därför viktigt att innebörden av kränkningens allvar prövas i varje enskilt fall.⁸⁰

Bestämmelsen träffar också övergrepp som bestått i att barnet utfört en sexuell handling på sig själv eller med någon annan än gärningspersonen. För

---

⁷⁴ 1 kap. 2 § BrB.

⁷⁵ 6 kap. 13 § BrB.

⁷⁶ Jareborg m.fl. (2015) s. 131.

⁷⁷ Prop. 2012/13:111 s. 144.

⁷⁸ Prop. 2004/05:45 s. 143.

⁷⁹ Asp (2019); Asp (2010) s. 61.

⁸⁰ Prop. 2012/13:111 s. 114.

straffansvar krävs därför inte att gärningspersonen rört eller över huvud taget vistats i närheten av barnet.⁸¹

Straffbestämmelsen är gradindeldad och utöver förekomsten av våld eller hot kan även faktumet att gärningspersonen visat en särskild hänsynslöshet eller råhet med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder medföra att gärningen ska bedömas som grov våldtäkt mot barn. Detsamma gäller om det varit flera personer som deltagit i övergreppet eller om barnet utsatts för upprepade övergrepp.⁸²

2.3 Sexuellt utnyttjande av barn

En gärning som uppfyller rekvisiten för brottet våldtäkt mot barn ska i stället rubriceras som *sexuellt utnyttjande av barn* om omständigheterna vid brottet är att anse som mindre grova.⁸³ I propositionen anges att avsikten är att bestämmelsen ska tillämpas restriktivt och att den inte bör kunna aktualiseras vid brott mot yngre barn.⁸⁴ Högsta domstolen har i NJA 2012 s. 564 uttalat att det inte borde finnas något utrymme att bedöma en gärning som mindre grov om den riktas mot ett barn som är yngre än tolv år.⁸⁵

I förarbetena nämns två typexempel där bestämmelsen är tillämplig. Det första rör ett frivilligt samlag mellan två personer, varav den ena är yngre och den andra något äldre än 15 år. Det kan också vara fall då ett äldre barn som utvecklat sin sexualitet har en frivillig sexuell relation med någon som är betydligt äldre, till exempel om ”en 29-åring har samlag med ett barn som är 14 år och 11 månader, dvs. en gärning som hade varit straffri om barnet fyllt 15 år”⁸⁶.

---

⁸¹ Prop. 2017/18:177 s. 87.

⁸² 6 kap. 4 § 3 st. BrB; Jareborg m.fl. (2015) s. 133.

⁸³ 6 kap. 5 § BrB.

⁸⁴ Prop. 2004/05:45 s. 144.

⁸⁵ NJA 2012 s. 564 p. 6.

⁸⁶ Prop. 2004/05:45 s. 77.

2.4 Gränsdragningen mellan våldtäkt mot barn och sexuellt utnyttjande av barn

I NJA 2006 s. 79 I uttalade HD att det främst är målsägandens ålder och frågan huruvida den sexuella handlingen varit helt frivillig och ömsesidig, som är av relevans för bedömningen om en gärning ska anses som mindre grov och därmed rubriceras som sexuellt utnyttjande av barn. I målet var det fråga om en 13 år och 10 månader gammal flicka som inlett en ömsesidig kärleksrelation med en 25 år gammal gift man. Vid ett tillfälle hade parterna ett samlag som båda uppgav var helt frivilligt. HD ansåg inte att flickans ålder i sig utgjorde ett hinder mot att beakta frivilligheten då förarbetsuttalandet ”barn aldrig kan samtycka till sexuella handlingar”⁸⁷ i första hand ansågs avse mindre barn. Majoriteten i HD bedömde parternas sexuella samvaro som mindre grov och mannen dömdes för sexuellt utnyttjande av barn.

Två justitieråd i målet var skiljaktiga och ansåg att mannen skulle dömas för våldtäkt mot barn. De menade att målsägande hade ett visst beroendeförhållande till mannen då hon hade sin häst inhytt hos honom. Vidare ansågs samlaget ha föregåtts av viss påtryckning och övertalning från mannens sida. Med beaktande av målsägandes ålder ansåg de skiljaktiga därför inte att gärningen var mindre grov.⁸⁸

I NJA 2006 s. 79 II var en 24-årig man åtalad för våldtäkt mot barn efter att ha genomfört ett samlag med en 14 år och 10 månader gammal flicka. Mannen hade tidigare haft en relation med flickans mamma och parterna kände därför varandra sedan tidigare, men de hade ingen kärleksrelation. Vid tidpunkten för samlagen hade både målsägande och den tilltalade druckit alkohol och varit vakna en hel natt. Majoriteten i HD ansåg inte att flickan varit i ett hjälplöst tillstånd och gärningen rubricerades som sexuellt utnyttjande av barn med hänsyn till att flickan befann sig nära åldern för sexuellt självbestämmande samt att mannen uppfattat samlaget som frivilligt.

---

⁸⁷ Prop. 2004/05:45 s. 70.

⁸⁸ NJA 2006 s. 79 I.

Faktumet att flickan varit trött och berusad medförde dock att majoriteten i HD uttryckte att gärningen var av ett allvarigare slag.

Ett justitieråd i målet var skiljaktigt och ansåg att den tilltalade skulle dömas för våldtäkt mot barn. Justitierådet konstaterade att den tilltalade varit medveten om att målsägande varit vaken hela natten samt att hon druckit alkohol i en inte obetydlig omfattning. Han borde därför ha förstått att målsägande inte haft förutsättningar för att bedöma och ta ställning till huruvida hon ville ha samlag med honom.⁸⁹

Utgångarna i målen NJA 2006 s. 79 I och II har både kritiserats och ansetts riktiga i den juridiska litteraturen. Madeleine Leijonhufvud anförde i en rättsfallskommentar att utgången i båda fallen utgjorde exempel på en felaktig rättstillämpning. Avseende det första målet fann Leijonhufvud det anmärkningsvärt att majoriteten bortsett från faktumet att målsägande inte fyllt 14 år samt att hon stod i ett visst beroendeförhållande till mannen, i valet av rubricering. I det andra målet ansåg Leijonhufvud att HD:s resonemang var motstridiga. Hon lyfte särskilt faktumet att HD konstaterat att frivillighet och ömsesidighet mellan parterna var en förutsättning för att gärningen skulle bedömas som mindre grov i ansvarsdelen, för att sedan i skadeståndsbedömningen konstatera att det var fråga om en vuxen man som utnyttjat en trött och berusad 14-åring. Leijonhufvud anslöt sig till de skiljaktiga justitieråden och ansåg att de tilltalade i både fall I och II borde ha dömts för våldtäkt mot barn.⁹⁰

Josef Zila anförde en motsatt ståndpunkt i en senare artikel. Zila ansåg att en allt för ”blind fokusering på åldern och ett ignorerande av andra omständigheter i målet som har betydelse för bedömningen av brottets svårhet, skulle leda till orimliga resultat”⁹¹. Han konstaterade vidare att domstolarna vid bedömningen av skadeståndsfrågan har ett mer formellt betraktelsesätt än vid bedömningen av straffansvar. Han menade därför att det var missvisande av Leijonhufvud att ställa resonemanget gällande

---

⁸⁹ NJA 2006 s. 79 II.

⁹⁰ Leijonhufvud (2005/06) s. 901 ff.

⁹¹ Zila (2007/08) s. 558.

målsägandes frivillighet inom ramen för bedömningen av straffansvar i relation till resonemanget i fråga om skadeståndsfrågan. Zila var av uppfattningen att HD gjort nyanserade avvägningar som lett till rimliga bedömningar i båda fallen.⁹²

2.5 Sexuella övergrepp mot barn

I 6 kap. 6 § brottsbalken föreskrivs straffansvar för den som genomför en annan sexuell handling än sådana som är jämförliga med samlag, med ett barn under 15 år. En förutsättning för straffansvar är att gärningspersonen haft uppsåt till gärningen.⁹³ Det är dock tillräckligt att gärningspersonen varit oaktsam beträffande omständigheten att barnet varit under 15 år.⁹⁴

Kravet på att gärningspersonen ska genomföra den sexuella handlingen innebär inte att hen måste befinna sig på samma fysiska plats som barnet. Att förmå ett barn att i realtid onanera inför en webbkamera har exempelvis ansetts uppfylla kravet.⁹⁵ Om gärningspersonen förmår ett barn att senare och i ensamhet utföra en sexuell handling på sig själv omfattas det inte av rekvisitet.⁹⁶

För straffansvar förutsätts inte att gärningspersonen använt våld eller hot. Förekomsten av våld eller hot är däremot en omständighet som ska beaktas i bedömningen om gärningen ska betraktas som grov. Likaså ska faktumet att gärningen med hänsyn till tillvägagångssättet eller barnets låga ålder inneburit ett hänsynslöst utnyttjande av barnet påverka gradindelningen. Detsamma gäller om det varit flera gärningspersoner inblandade eller om gärningspersonen varit närstående till offret.⁹⁷

---

⁹² Zila (2007/08) s. 554 f.

⁹³ 1 kap. 2 § BrB.

⁹⁴ 6 kap. 13 § BrB.

⁹⁵ NJA 2015 s. 501.

⁹⁶ NJA 2018 s. 1103.

⁹⁷ 6 kap. 6 § 2 st. BrB.

2.6 Utnyttjande av barn för sexuell posering

I 6 kap. 8 § brottsbalken föreskrivs straffansvar för den som främjar eller utnyttjar att ett barn under 15 år utför eller medverkar i sexuell posering. Huruvida barnet samtyckt till handlingen saknar straffrättslig betydelse.⁹⁸ En förutsättning för straffansvar är att gärningspersonen haft uppsåt till gärningen.⁹⁹ Det är dock tillräckligt att gärningspersonen varit oaktsam beträffande omständigheten att barnet varit under 15 år.¹⁰⁰

Med sexuell posering avses både fall då barnet medverkar i eller utför en sexuell handling samt exponeras naket på ett sätt med sexuell innebörd. Enligt förarbetena ska handlingen ”för en vuxen person ha en klar och otvetydig sexuell karaktär”¹⁰¹ samt antingen ske inför en eller flera personer eller en webbkamera.¹⁰² Ett typexempel är att ett barn poserar för framställning av pornografiska bilder.¹⁰³ Rekvisetet ”främjande” innebär att gärningspersonen underlättar eller möjliggör den sexuella poseringen, till exempel genom att tillhandahålla en lokal. Det alternativa rekvisetet utnyttjar träffar i stället fall då gärningspersonen tillskansar sig ekonomiska eller andra fördelar av barnets posering.¹⁰⁴

2.7 Sexuellt ofredande

En utgångspunkt i svensk sexualbrottslagstiftning är att alla sexuella handlingar mot barn under 15 år är otillåtna. I 6 kap. 10 § brottsbalken föreskrivs straff för den som sexuellt berör ett barn under 15 år eller förmår barnet att företa eller medverka i en sexuell handling på ett sätt som inte omfattas av straffansvar enligt de tidigare paragraferna i 6 kap. brottsbalken.

---

⁹⁸ Jareborg m.fl. (2015) s. 135.

⁹⁹ 1 kap. 2 § BrB.

¹⁰⁰ 6 kap. 13 § BrB.

¹⁰¹ Prop. 2004/05:45 s. 146.

¹⁰² Prop. 2004/05:45 s. 146.

¹⁰³ Jareborg m.fl. (2015) s. 135.

¹⁰⁴ Prop. 2004/05:45 s. 146.

Straffansvaret gäller oberoende av barnets eventuella samtycke till handlingen.¹⁰⁵

Med sexuell beröring avses andra sexuella beröringar än sådana som utgör sexuella handlingar. Det kan exempelvis vara mindre långvariga och närgångna sexuella beröringar av barn som därmed inte utgör kvalificerade sexuella handlingar.¹⁰⁶ Det krävs dock att handlingen har ”en klar och för en vuxen person otvetydig sexuell prägel”¹⁰⁷.

2.8 Ansvarsfrihetsregeln

Enligt lagstiftaren kan det finnas gärningar som visserligen utgör sexualbrott mot barn, men där ett straffrättsligt ingripande skulle vara både opåkallat och skadligt för såväl brottsoffer som gärningsperson.¹⁰⁸ Den särskilda ansvarsfrihetsregeln infördes för att undvika orimliga konsekvenser av kriminaliseringen rörande sexuella handlingar mot barn.¹⁰⁹ Bestämmelsen föreskriver ansvarsfrihet för vissa sexuella handlingar mot barn under 15 år om det är uppenbart att gärningen inte har inneburit något övergrepp mot barnet. Vid bedömningen ska hänsyn tas till den ringa skillnaden i ålder och mognad mellan barnet och gärningspersonen samt omständigheterna i övrigt.¹¹⁰

Ansvarsfrihetsregeln är enbart tillämplig på gärningar som utgör sexuellt utnyttjande av barn, sexuellt övergrepp mot barn av normalgraden, utnyttjande av barn för sexuell posering eller sexuellt ofredande.¹¹¹ Bestämmelsen är således inte direkt tillämplig på våldtäkter mot barn men kan aktualiseras om en våldtäkt bedöms vara mindre grov och därmed rubriceras som sexuellt utnyttjande av barn.¹¹²

---

¹⁰⁵ Prop. 2004/05:45 s. 148 f.

¹⁰⁶ Jareborg m.fl. (2015) s. 137.

¹⁰⁷ Prop. 2004/05:45 s. 149.

¹⁰⁸ Prop. 2004/05:45 s. 115 f.

¹⁰⁹ Jareborg & Friberg (2010) s. 114.

¹¹⁰ 6 kap. 14 § BrB.

¹¹¹ 6 kap. 14 § BrB.

¹¹² Jareborg m.fl. (2015) s. 133.

I propositionen uttalas att ansvarsfrihetsregeln ska tillämpas med stor försiktighet efter en noggrann bedömning i det enskilda fallet. Det krävs att barnet har deltagit helt frivilligt i den sexuella handlingen och inte blivit utsatt för någon form av våld, tvång eller otillbörlig påverkan för att bestämmelsen ska kunna aktualiseras. Vidare förutsätts att barnet är nära femtonårsgränsen och att gärningspersonen endast är ”obetydligt äldre och kommit obetydligt längre i sin mognad”¹¹³. Som exempel på andra omständigheter som kan vara relevanta för bedömningen nämns parternas relation till varandra samt omständigheterna under vilka den sexuella handlingen företogs.¹¹⁴

Som typexempel på fall som kan aktualisera bestämmelsen anges i förarbetena en helt frivillig och ömsesidig sexuell handling mellan två ungdomar, varav den ena är 14 år och den andra 16 år, som har en god och nära relation. Ett annat exempel är att en 14-åring poserar sexuellt inför sin partner.¹¹⁵ Förarbetsuttalandet får därmed anses klargöra att en åldersskillnad på två år är att anse som ringa.

Högsta domstolen har tagit ställning till frågan om straffrättslig ansvarsfrihet för sexualbrott mot barn vid två tillfällen. NJA 2007 s. 201 gällde åtalet av en 17 år och en månad gammal kille som hade genomfört ett samlag med sin 14 år och sju månader gamla vän. Högsta domstolen konstaterade att ansvarsfrihetsregeln skulle få ett snävare tillämpningsområde än vad som var avsett om förarbetsuttalandet ”en nära och god relation” tolkades som att det föreligger ett krav på att parterna ska ha en kärleksrelation eller vara förälskade i varandra. Det i målet aktuella vänskapsförhållandet ansågs därför utgöra en sådan nära och god relation som bestämmelsen var avsedd att tillämpas på. Vad gäller kravet på ringa skillnad i ålder och mognad uttalade HD att det både kan vara svårt och olämpligt att föra bevisning om parternas mognad. Att göra en viss schablonisering i bedömningen ansågs därför vara tillåten. HD bedömde nämligen att ”det ofta torde förhålla sig så att flickor har hunnit längre i utveckling och mognad än pojkar i samma ålder”. Vidare

---

¹¹³ Prop. 2004/05:45 s. 152.

¹¹⁴ Prop. 2004/05:45 s. 115 f. och 152.

¹¹⁵ Prop. 2004/05:45 s. 152.

betraktades det rimligt att godta en större åldersskillnad när den yngre är mycket nära att fylla 15 år än när denne är just över 14 år. Domstolen fann sammantaget att det var uppenbart att samlaget inte hade inneburit ett övergrepp mot målsägande och beviljade därför 17-åringen ansvarsfrihet.¹¹⁶

I NJA 2012 s. 564 var en 17-årig kille åtalad för våldtäkt mot barn efter att ha genomfört upprepade samlag och andra sexuella handlingar med en flicka som varit mellan elva och tolv år gammal. Det framgick av ett rättspsykiatriskt utlåtande att den tilltalade var omogen samt att han hade en allvarlig psykisk störning i form av autistiskt syndrom och en lindrig mental retardation, både vid tillfället för gärningarna och den senare undersökningen. Vidare visade utredningen i målet att den tilltalade hade en muskelsjukdom som medförde en försenad kroppslig utveckling. I fråga om straffrättslig ansvarsfrihet för gärningarna uttalade HD följande:

”Det står emellertid klart att om ett barn inte är mer än tolv år finns det inte något egentligt utrymme för att betrakta gärningen som mindre allvarlig. De gärningar som den tilltalade har begått utgör inte sexuellt utnyttjande av barn utan ska bedömas som våldtäkt mot barn. Därmed aktualiseras inte regeln om ansvarsfrihet i 6 kap. 14 § BrB.”¹¹⁷

Genom detta uttalande står det klart att HD inte anser att en gärning kan betraktas som mindre grov om målsägande enbart varit 12 år gammal, oavsett om skillnaden i mognad och utveckling mellan den tilltalade och målsägande varit ringa.

2.9 Kommande lagändringar

Regeringen har i prop. 2021/22:231 föreslagit bland annat att bestämmelserna rörande våldtäkt och sexuella övergrepp mot barn ska utvidgas för att stärka skyddet mot allvarliga sexuella kränkningar som begås på distans. Vidare föreslås att bestämmelsen beträffande våldtäkt mot barn ska göras mer neutral i fråga om kön och sexuell läggning. Lagändringarna, som föreslås träda i kraft den 1 augusti 2022, ska dock inte innebära någon saklig ändring i fråga

---

¹¹⁶ NJA 2007 s. 201.

¹¹⁷ NJA 2012 s. 564 p. 6.

om tillämpningsområdet för ansvarsfrihetsregeln och behandlas därför inte närmare i uppsatsen.¹¹⁸

2.10 Sammanfattning

I nuvarande sexualbrottslagstiftning är en allmän utgångspunkt att varje människa har rätt att bestämma över sin sexualitet och kropp. Regleringen syftar till att skydda individer mot oönskade angrepp som kränker den sexuella integriteten och självbestämmanderätten. Barn under 15 år anses vara i behov av ett absolut skydd mot sexuella handlingar och det utgör därför alltid en kränkning att utsätta barn för sådana handlingar. Eftersom det i förarbetena uttalas att barn aldrig kan samtycka till sexuella handlingar och den sexuella självbestämmanderätten inträder först vid 15 års ålder är det främst den sexuella integriteten – rätten att inte bli utsatt för sexuella kränkningar – som utgör regleringens skyddsintresse.

Mot bakgrund av att regleringen syftar till att skydda barn mot sexuella kränkningar är alla sexuella handlingar mot barn kriminaliserade. Detta gäller oavsett om handlingen varit frivillig. Integritetskränkningen anses bestå i att barn inte är tillräckligt mogna för att kunna ta ställning till sitt deltagande i en sexuell handling. Lagstiftaren har dock ansett att det finns vissa undantagssituationer då ett straffrättsligt ingripande skulle vara opåkallat och skadligt för alla inblandade. För att undvika orimliga konsekvenser av lagstiftningen infördes därför den särskilda ansvarsfrihetsregeln.

Det finns ett antal omständigheter som enligt lagstiftaren är relevanta för bedömningen av straffrättslig ansvarsfrihet för sexualbrott mot barn, utöver att handlingen varit helt frivillig. Om dessa omständigheter är för handen och det är uppenbart att den sexuella handlingen inte har inneburit ett övergrepp mot barnet ska gärningen inte straffas. Redan av ordalydelsen i 6 kap 14 § brottsbalken framgår två omständigheter som ska påverka den straffrättsliga bedömningen av ansvarsfrihet för sexualbrott mot barn; (1) en ringa ålderskillnad mellan den som begått gärningen och barnet, (2) en ringa

---

¹¹⁸ Prop. 2021/22:231 s. 1, 53, 59, 77 och 89.

skillnad i mognad mellan den som har begått gärningen och barnet. Vidare framgår av bestämmelsens ordalydelse att domstolarna ska ta hänsyn till omständigheterna i övrigt. I propositionen anges (3) parternas relation och (4) omständigheterna under vilka den sexuella handlingen företogs som exempel på andra omständigheter som kan vara relevanta för bedömningen av ansvarsfrihet. Därutöver ska (5) barnet befinna sig nära gränsen för sexuellt självbestämmande.

Av rättspraxis från Högsta domstolen framgår att det inte finns något egentligt utrymme för att bedöma en gärning som mindre grov om målsägande varit tolv år. Eftersom ansvarsfrihetsregeln enbart är tillämplig på gärningar som utgör sexuellt utnyttjande av barn och inte våldtäkt mot barn, bör den därmed inte kunna aktualiseras om målsägande varit tolv. Vidare har Högsta domstolen uttalat att det inte föreligger något krav på att parterna ska ha en kärleksrelation för att ansvarsfrihetsregeln ska vara tillämplig. Domstolen har uttalat att även en vänskapsrelation kan utgöra en sådan ”nära och god relation” som ansvarsfrihetsregeln är tänkt att tillämpas på.

Det finns emellertid ett antal frågor som lämnas obesvarade i såväl lagtext som förarbeten. Vad avgör om en handling utgör ett övergrepp eller inte? Hur gammal måste målsägande vara för att hans eller hennes samtycke får rättslig relevans? Kan en ringa skillnad i mognad och utveckling väga upp för en betydande åldersskillnad? Finns det andra omständigheter som kan vara relevanta för bedömningen av straffrättslig ansvarsfrihet för sexualbrott mot barn?

3 Hovrätternas tillämpning av ansvarsfrihetsregeln

Avsnittet ägnas åt en empirisk undersökning av hovrättspraxis där frågan om ansvarsfrihet aktualiseras. Det huvudsakliga syftet med rättsfallsstudien är att granska hur de frågor som kommer till uttryck i den rättsdogmatiska undersökningen hanteras av domstolarna i praktiken, samt undersöka om andra omständigheter påverkar bedömningen av ansvarsfrihet. Tillvägagångssättet för analysen beskrivs närmare i avsnitt 1.3.2.

3.1 Inledande reflektioner

3.1.1 Gärningar som prövas i de granskade målen

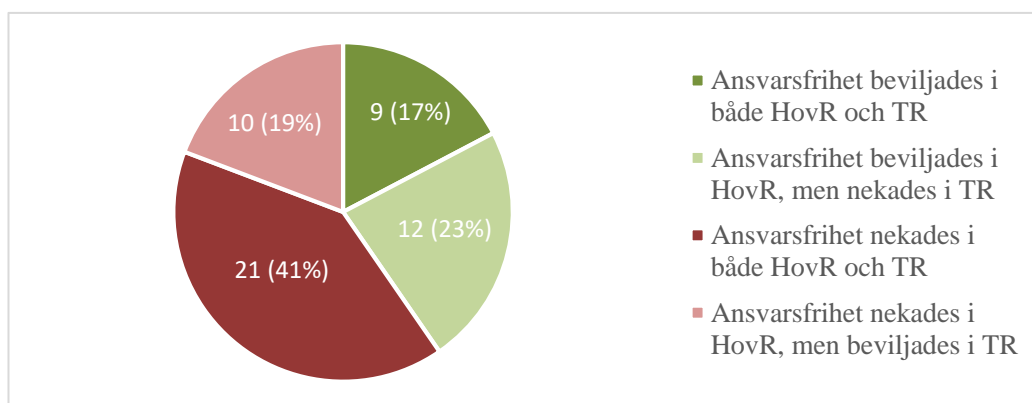
Totalt omfattas 52 fall i granskningen. I 31 fall var den tilltalade åtalad för sexuellt utnyttjande av barn och i 21 fall för våldtäkt mot barn. Inget av fallen gäller således ett åtal för sexuella övergrepp mot barn, utnyttjande av barn för sexuell posering eller sexuellt ofredande. Frivilliga och ömsesidiga sexuella handlingar som inte är jämförbara med samlag, såsom att hångla eller beröra varandra sexuellt på ett kortare och mindre närgånget sätt, omfattas därför inte av denna granskning. Det tycks vara så att frivilliga icke-kvalificerade sexuella handlingar mellan två personer, varav den ena är något äldre än 15 år och den andra något yngre än 15 år, inte anmäls eller åtalas i lika hög utsträckning som sådana handlingar som utgör samlag, eller är jämförbara med det.

3.1.2 Utgången i de granskade målen

Ansvarsfrihet beviljas i 21 av 52 granskade hovrättsavgöranden. I tolv av dessa fall hade ansvarsfrihet nekats i tingsrätten och hovrätten ändrade tingsrättens dom. I de resterande nio målen beviljades ansvarsfrihet både i tingsrätten och hovrätten.

I 31 av de 52 granskade hovrättsavgörandena nekades ansvarsfrihet och den tilltalade dömdes för sexuellt utnyttjande av barn eller våldtäkt mot barn. I tio av dessa mål hade ansvarsfrihet beviljats i tingsrätten och hovrätten ändrade tingsrättens dom. I de övriga 21 fallen dömdes den tilltalade för sexuellt utnyttjande av barn eller våldtäkt mot barn i både tingsrätten och hovrätten.

Tabell 1. Totalt antal fall = 52.

Att hovrätterna har ändrat tingsrätternas dom i 22 av de 52 granskade fallen (motsvarande 42%) tyder på att det råder en viss osäkerhet gällande hur omständigheterna som är relevanta för bedömningen av ansvarsfrihetsregeln ska tolkas och värderas. Min uppfattning är att denna bild bekräftas i den empiriska undersökningen. Hovrätternas bedömningar är inte enhetliga och en och samma omständighet kan i vissa avgöranden hindra en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln och i andra fall inte ens diskuteras av hovrätterna. Detta gör att det är svårt att på förhand svara på frågan om en frivillig sexuell handling med någon under 15 år är straffvärd eller straffri.

3.2 Målsägandens ålder

En omständighet som flera hovrätter tillmäter stor betydelse i frågan om ansvarsfrihet är målsägandens ålder. Lagstiftaren har inte velat dra en exakt gräns och det framgår inte exakt hur gammalt ett barn måste vara för att kunna anses befinna sig ”nära gränsen för den sexuella självbestämmanderätten,

dvs. 15 år”¹¹⁹ vilket enligt propositionen är en förutsättning för att ansvarsfrihetsregeln ska kunna tillämpas.

Målsägandens ålder	Fall då ansvarsfrihet beviljats	Fall då ansvarsfrihet inte beviljats	Totalt antal fall som granskas
12 år	0 (0%)	4 (100%)	4
13 år	7 (30%)	16 (70%)	23
14 år	14 (56%)	11 (44%)	25

Tabell 2: Målsägandens ålder. Antal fall = 52.

3.2.1 12-åriga målsägande

En genomgående trend i hovrättsavgörandena är att ansvarsfrihet inte tycks kunna beviljas om barnet är tolv år gammalt. I en av domarna uttrycker hovrätten explicit att det inte kan ”komma i fråga att tillämpa bestämmelsen om ansvarsfrihet när barnet endast är tolv år”¹²⁰ och i målet dömdes den tilltalade för sexuellt utnyttjande av barn.¹²¹ I ett annat avgörande ifrågasatte tingsrätten, vars dom hovrätten fastställde utan ändringar, om en sexuell handling ”med en tolvårig flicka alls kan vara att uppfatta som frivillig” och den 15 år gamla killen dömdes för sexuellt utnyttjande av barn.¹²² I de två andra avgörandena som rör tolvåriga målsägande ansåg hovrätterna att det inte ens var möjligt att bedöma gärningen som mindre grov och rubricera den som sexuellt utnyttjande av barn, när barnet inte var äldre än tolv år. I de sistnämnda fallen dömdes de tilltalade därför för våldtäkt mot barn.¹²³

---

¹¹⁹ Prop. 2004/05:45 s. 152.

¹²⁰ Göta hovrätt B 2296-18.

¹²¹ Gärningen bedömdes vara mindre grov än våldtäkt mot barn trots målsägandens ålder vilket går emot HD:s uttalande i NJA 2012 s. 564 p. 6.

¹²² Svea hovrätts dom B 9090-08.

¹²³ RH 2010:24; Hovrätten för Övre Norrland B 327-13.

3.2.2 13-åriga målsägande

Det förekommer en större variation mellan hovrätternas bedömningar i fråga om vilken rättslig betydelse målsägandes ålder har, i de fall då målsägande är 13 år. I sju avgöranden ansågs faktumet att målsägande varit 13 år inte hindra en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln. I flera av dessa domar lades istället stor vikt vid skillnaden i ålder, mognad och utveckling mellan målsägande och tilltalad, eller andra omständigheter.¹²⁴

I andra mål har dock faktumet att målsägande varit 13 år ansetts utgöra ett hinder mot en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln. I ett avgörande som gällde upprepade samlag inom ramen för en kärleksrelation uttryckte hovrätten att en förutsättning för en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln är att barnet är nära 15 år och att den förutsättningen ”inte är uppfylld innan barnet fyllt 14 år”. Den tilltalade ansågs därför inte kunna ”undgå ansvar för sexuellt utnyttjande av barn beträffande samlagen före målsägandens 14-årsdag” men beviljades ansvarsfrihet för samtliga samlag som inträffat efter det att målsägande fyllt 14 år.¹²⁵

I ett annat avgörande som också avsåg upprepade samlag inom ramen för en kärleksrelation ansåg hovrätten att det inte fanns något utrymme att bevilja ansvarsfrihet för de samlag som ägt rum från det att målsäganden var drygt 13 år gammal till hon var 14 år och 5 månader. Detta sett mot bakgrund av den 2 år och 3 månader stora åldersskillnaden. Däremot beviljades den tilltalade ansvarsfrihet för de samlag som ägt rum när målsägande var cirka 14 och ett halvt år eller äldre.¹²⁶ I dessa två avgöranden har hovrätterna med andra ord dragit en exakt gräns för när den sexuella självbestämmanderätten inträder och när barnets frivillighet får rättslig relevans. Om denna gräns ska dras vid 14 års ålder eller när målsägande är 14 och ett halvt år råder det inte enighet om.

---

¹²⁴ Hovrätten för Nedre Norrland B 490-08; Hovrätten för Nedre Norrland B 723-16; Hovrätten för Västra Sverige B 5135-13; RH 2013:12; Göta hovrätt B 1985-08; Hovrätten för Nedre Norrland B 221-13 (tilltalad 1); Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2345-17.

¹²⁵ Hovrätten för Västra Sverige B 4240-10.

¹²⁶ Göta hovrätt B 778-12.

Föreställningen om att ansvarsfrihet inte kan beviljas om målsägande varit 13 år eller yngre, bekräftas i ytterligare fyra avgöranden då just målsägandens ålder tycks ha varit avgörande för att ansvarsfrihetsregeln inte har ansetts tillämplig.¹²⁷ I sex andra avgöranden där ansvarsfrihet nekades uttryckte hovrätterna att målsägandens 13-åriga ålder talade emot en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln men i dessa fall gjorde hovrätterna en samlad bedömning av omständigheterna i målet.¹²⁸ I de övriga fyra avgöranden som rörde 13-åriga målsägande var det andra faktorer än målsägandens ålder som var avgörande för att ansvarsfrihet inte beviljades.¹²⁹

3.2.3 14-åriga målsägande

I de hovrättsavgöranden som rör fall då målsägande är 14 år läggs generellt sett mindre vikt vid målsägandes ålder i bedömningarna, än i avgöranden som rör yngre målsägande. I fem av målen där ansvarsfrihet beviljades resonerade inte domstolarna om vilken rättslig betydelse som målsägandens ålder hade utan baserade sin bedömning på andra omständigheter.¹³⁰ Detsamma gäller i sex fall då ansvarsfrihet inte beviljades.¹³¹

I ett par avgöranden har hovrätterna uttalat sig om målsägandes ålder och vilken rättslig betydelse den har haft. I två avgöranden ansågs målsägandens ålder på 14 år och 1 månad respektive 14 år och 3 månader tala emot en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln. Ansvarsfrihet nekades i båda målen och då betonades särskilt målsägandens ålder och parternas relation som skäl för detta.¹³² I ett annat avgörande gjorde hovrätten en motsatt bedömning. Både målsägande 1 och 2 i målet hade nyligen fyllt 14 år och hovrätten ansåg att

---

¹²⁷ Hovrätten för Västra Sverige B 3215-20; Hovrätten för Västra Sverige B 4906-11; Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2136-12; Svea hovrätt B 6923-17.

¹²⁸ Hovrätten över Skåne och Blekinge B 1516-11; Svea hovrätt B 2265-13; Göta hovrätt B 323-13; Göta hovrätt B 455-13; Hovrätten för Nedre Norrland B 1329-16; Hovrätten för Västra Sverige B 3612-11 (målsägande 1).

¹²⁹ Hovrätten för Nedre Norrland B 221-13 (tilltalad 2); Hovrätten för Västra Sverige B 3593-13; Svea hovrätt B 4860-06 (målsägande 2); Svea hovrätt B 2014-06.

¹³⁰ Hovrätten för Nedre Norrland B 221-13 (tilltalad 3); Hovrätten för Nedre Norrland B 266-19; Svea hovrätt B 7443-19; Hovrätten för Nedre Norrland B 952-14; Göta hovrätt B 10-21.

¹³¹ Svea hovrätt B 4860-06 (målsägande 1); Hovrätten för Nedre Norrland B 208-13; Göta hovrätt B 2536-21; Svea hovrätt B 5518-15; Göta hovrätt B 2331-15 (målsägande 1 och 2).

¹³² Hovrätten för Västra Sverige B 3612-11 (målsägande 2); Göta hovrätt B 2111-13.

flera omständigheter, däribland parternas ålder, ”varit sådana som bestämmelsen är tänkt att tillämpas på” och ansvarsfrihet beviljades.¹³³

Vad gäller något äldre målsägande har hovrätterna uttalat att någon som är 14 år och 6 månader, 14 år och 7 månader, 14 år och 8 månader, 14 år och 10 månader och 14 år och 11 månader befinner sig nära gränsen för sexuellt självbestämmande eller att målsägandes ålder talar för att gärningen ska vara fri från ansvar.¹³⁴

3.2.4 Slutsatser: Målsägandes ålder

Genomgången av hovrättspraxis tyder på att målsägande befinner sig för långt från gränsen för den sexuella självbestämmanderätten för att ansvarsfrihetsregeln ska kunna tillämpas om hen enbart varit tolv år vid tidpunkten för gärningarna. På denna punkt är hovrätternas bedömningar enhetliga.

När det gäller 13-åriga målsäganden är rättsläget inte lika klart och granskningen tyder på en variation mellan hovrätternas bedömningar vad gäller frågan huruvida ansvarsfrihetsregeln kan tillämpas om målsägande varit 13 år. Det går enligt min mening inte att på förhand veta om en sexuell handling med en 13-åring alltid är straffbar eller om den under vissa förutsättningar kan vara straffri. Vissa hovrätter tycks göra bedömningen att en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln är utesluten då målsäganden är 13 år, samtidigt som andra hovrätter har beviljat ansvarsfrihet även då målsägande varit 13 år.

När målsäganden varit 14 år eller äldre är bedömningarna mer enhetliga. I 22 av de 25 fall som rör målsäganden som fyllt 14 år har hovrätterna antingen uttalat att målsäganden befunnit sig nära gränsen för sexuella självbestämmande eller så har hovrätterna inte resonerat kring vilken rättslig

---

¹³³ Göta hovrätt B 1370-18 (målsägande 1 och 2).

¹³⁴ Hovrätten för Västra Sverige B 3284-14; Göta hovrätt B 953-12; Svea hovrätt B 1527-19; Svea hovrätt B 4578-14; Hovrätten för Nedre Norrland B 240-09, Göta hovrätt B 2399-06; Hovrätten för Nedre Norrland B 1661-19; Göta hovrätt B 2961-17.

relevans som målsägandes ålder hade. Det sistnämnda tyder enligt min mening på att målsägandens ålder inte ansetts hindra en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln.

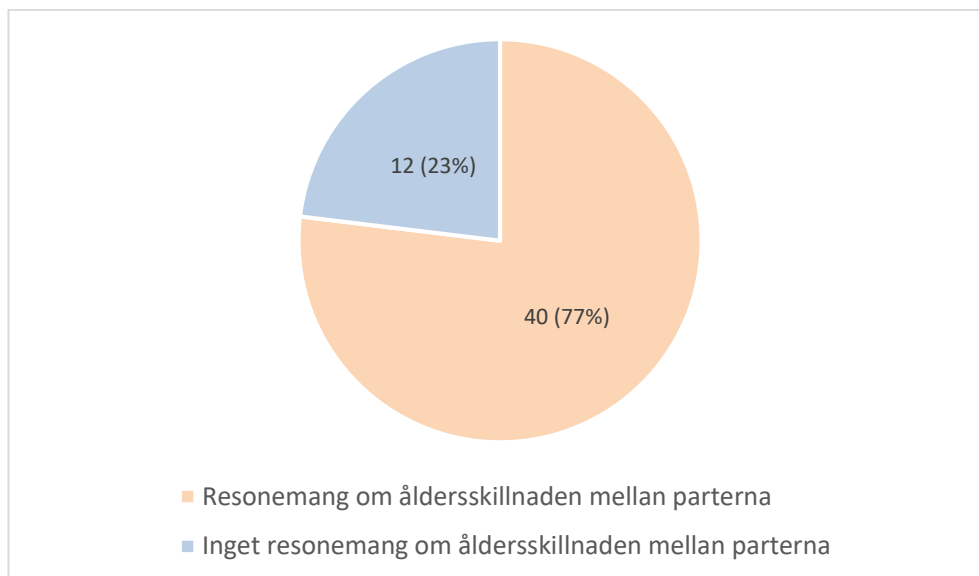
Det finns dock tre fall i vilka hovrätterna har gjort en motsatt bedömning och lyft målsägandens ålder som skäl emot en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln även då hen fyllt 14 år. Detta tyder på att bedömningarna inte är helt enhetliga och att det råder viss osäkerhet kring hur gammal målsägande måste vara för att hens samtycke ska få rättslig relevans.

3.3 Skillnad i ålder mellan målsägande och tilltalad

En annan omständighet som är återkommande i hovrätternas resonemang om ansvarsfrihetsregeln är ålderskillnaden mellan målsägande och den tilltalade. En förutsättning för att bevilja ansvarsfrihet är enligt bestämmelsens ordalydelse att skillnaden i ålder mellan parterna varit ringa. En åldersskillnad på två år kan normalt sett anses ringa och ju närmare målsäganden befinner sig gränsen för den sexuella självbestämmanderätten, desto större åldersskillnad kan godtas (se avsnitt 2.8).

Åldersskillnad	Fall då ansvarsfrihet beviljas	Fall då ansvarsfrihet inte beviljas	Antal fall som granskas
<1 år	1; (50%)	1; (50%)	2
1 – 2 år	10; (53%)	9; (47%)	19
2 – 3 år	6; (43%)	8; (57%)	14
3 – 4 år	2; (25%)	6; (75%)	8
4 – 5 år	0; (0%)	3; (100%)	3
5 – 6 år	0; (0%)	0; (0%)	0
> 6 år	2; (33%)	4; (67%)	6

Tabell 3. Åldersskillnad mellan parterna. Antal fall = 52.

Tabell 4. Förekomsten av resonemang om ålderskillnad mellan parterna i domen. Antal fall = 52.

3.3.1 Målsägande äldre än 14 år

Genomgången av hovrättspraxis tyder på att ansvarsfrihetsregeln kan tillämpas om ålderskillnaden understiger två och ett halvt år och målsägande varit äldre än omkring 14 år. I 15 avgöranden som gällde målsägande i åldrarna 14 år till 14 år och elva månader konstaterade hovrätterna att en åldersskillnad upp till två år och fem månader är att betrakta som obetydlig, ringa eller att den inte utesluter en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln.¹³⁵ Det finns enbart ett avgörande som motsäger denna bild och där hovrätten uttalade att ålderskillnaden mellan den 14 år och 3 månader gamla målsägande och den tilltalade ”varit drygt två år och kan därmed inte anses obetydlig”.¹³⁶

Det finns också fall då en större åldersskillnad än två och ett halvt år inte har ansetts hindra en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln. En trend i dessa avgöranden är dock att hovrätterna i större utsträckning relaterar

¹³⁵ Göta hovrätt B 2961-17; Hovrätten för Nedre Norrland B 1661-19; Göta hovrätt B 10-21; Svea hovrätt B 7443-19; Göta hovrätt B 1370-18 (målsägande 1 och 2); Hovrätten för Nedre Norrland B 266-19; Svea hovrätt B 4860-06 (målsägande 1); Svea hovrätt 1527-19; Svea hovrätt B 5518-15; Hovrätten för Nedre Norrland B 221-13 (tilltalad 3); Hovrätten för Västra Sverige B 3284-14; Göta hovrätt B 778-12; Hovrätten för Västra Sverige B 4240-10; Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2345-17.

¹³⁶ Göta hovrätt B 2111-13.

åldersskillnaden till målsägandens ålder. I tre avgöranden där åldersskillnaden var tre år, tre och ett halvt år och knappt fyra år ansågs skillnaden i ålder ringa eller i vart fall inte hindra en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln när målsägande var äldre än 14 år.¹³⁷ En liknande åldersskillnad ansågs dock inte ringa när målsägande var yngre än 13 år vilket jag återkommer till i nästa avsnitt.

Hovrätterna tycks även resonera mer kring skillnaden i mognad och utveckling mellan parterna och lägga mindre vikt vid åldersskillnaden, i de fall då åldersskillnaden varit större än två och ett halvt år. I ett avgörande hade en drygt 14 år och 8 månader flicka haft upprepade samlag med en 21-årig man. Hovrätten uttalade att åldersskillnaden om drygt 6 år inte kunde anses ringa men valde att ändå bevilja ansvarsfrihet på grund av den ringa skillnaden i mognad och utveckling mellan parterna.¹³⁸ Ett annat mål gällde åtalet av en 21-årig kvinna som hade genomfört ett samlag med en 14 år och tre månader gammal pojke. Hovrätten uttalade att den tilltalade visserligen var sju år äldre än målsägande men vad gällde frågan om ömsesidighet vid samlagen ansågs åldersskillnaden inte återspegla ”den skillnad i utveckling som man kan förvänta sig”. I målet dömdes dock kvinnan för sexuellt utnyttjande av barn med hänvisning till att parterna inte haft någon kärleksrelation.¹³⁹

Slutligen finns ett avgörande där en 27-årig kvinna nekades ansvarsfrihet för ett samlag hon genomfört med en 14 år och elva månader gammal pojke. I målet uttalade hovrätten att den 12-åriga åldersskillnaden samt skillnaden i mognad varit alltför stor för att ansvarsfrihetsregeln skulle kunna tillämpas.¹⁴⁰

I resterande fyra fall där målsägande var äldre än 14 år resonerade hovrätterna inte kring åldersskillnaden utan nekade ansvarsfrihet på grund av andra

---

¹³⁷ Hovrätten för Nedre Norrland B 208-13; Hovrätten för Nedre Norrland B 952-14; Svea hovrätt B 4578-14.

¹³⁸ Göta hovrätt B 953-12.

¹³⁹ Göta hovrätt B 2536-21.

¹⁴⁰ Hovrätten för Nedre Norrland B 240-09.

omständigheter, såsom parternas relation, omständigheterna under vilka den sexuella handlingen företogs eller andra omständigheter.¹⁴¹

3.3.2 Målsägande yngre än 14 år

När målsägande är yngre än 14 år är det dock mer osäkert vad som avses med en ringa åldersskillnad. I sex avgöranden då målsägande var mellan 13 år och tre månader och 13 och 11 månader ansågs en åldersskillnad på upp till två och ett halvt år ringa eller i vart fall inte hindra en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln, trots målsägandens unga ålder.¹⁴²

I fyra andra avgöranden då målsägandena var omkring 13 år gjorde hovrätterna en annan bedömning. I dessa avgöranden ansågs en åldersskillnad på ett år och åtta månader, två år, två år och tre månader och två år och sex månader inte obetydlig eller ringa med hänsyn till målsägandens ålder.¹⁴³

I fem avgöranden där åldersskillnaden var nästan tre år, tre år, tre år och sex månader och fem år ansågs den stor eller inte obetydlig, med beaktande av målsägandens ålder när målsägande varit yngre än 14 år. Enligt min mening bekräftar detta bilden att en större åldersskillnad än två och ett halvt år som huvudregel enbart kan godtas om målsägande befinner sig nära gränsen för sexuellt självbestämmande, vilket enligt praxis tycks vara omkring 14 år.

Hovrättens bedömningar är dock inte helt överensstämmande och det finns två avgöranden som motsäger bilden att en åldersskillnad på mer än två och ett halvt år enbart kan tolereras om målsäganden varit äldre än 14 år. I dessa fall fäste hovrätterna större betydelse vid skillnaden i mognad och utveckling mellan parterna, än vid åldersskillnaden. I ett av målen beviljades ansvarsfrihet för en 16-årig kille som haft samlag med en drygt tre år yngre, 13-årig flicka. Hovrätten lade stor vikt vid att skillnaden i mognad och

---

¹⁴¹ Göta hovrätt 2399-06; Göta hovrätt B 2331-15 (målsägande 1 och 2); Hovrätten för Västra Sverige B 3612-11 (målsägande 2).

¹⁴² Hovrätten för Nedre Norrland B 723-16; Hovrätten för Västra Sverige B 3215-20; Hovrätten för Västra Sverige B 5135-13; Hovrätten för Nedre Norrland B 221-13 (tilltalad 1); Hovrätten för Västra Sverige B 4240-10; Göta hovrätt B 1985-08.

¹⁴³ Göta hovrätt B 778-12; Svea hovrätt B 2265-13; Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2136-12; Svea hovrätt B 9090-08.

utveckling varit förhållandevis liten vid gärningstillfället.¹⁴⁴ Ett liknande resonemang fördes i ett avgörande där en 19-årig kvinna haft samlag med en 13-årig pojke. Trots ålderskillnaden på 6 år beviljades kvinnan ansvarsfrihet då ”denna åldersskillnad knappast kan sägas motsvara de faktiska förhållandena i fråga om utveckling och uppträdande hos de båda ungdomarna”.¹⁴⁵

Det finns också exempel då hovrätterna inte fäste avgörande betydelse vid den tilltalades mognad. I ett mål nekades en 21 år gammal man ansvarsfrihet för samlag han genomfört med sin 13 år och 5 månader gamla flickvän. Den tilltalade hade gjort gällande att han hade en lindrig utvecklingsstörning och att skillnaden i mognad mellan honom och målsägande därför varit ringa. Hovrätten ansåg att ansvarsfrihet inte kunde beviljas på grund av ålderskillnaden och målsägandens ålder även vid beaktande av omständigheterna hänförliga till den tilltalades person.¹⁴⁶

I resterande åtta fall där målsägande var yngre än 14 år resonerade hovrätterna inte kring ålderskillnaden utan nekade ansvarsfrihet på grund av andra omständigheter såsom målsägandens ålder, parternas relation eller andra omständigheter.¹⁴⁷

3.3.3 Slutsatser: Ålderskillnaden mellan parterna

Att hovrätterna i hög utsträckning relaterar ålderskillnaden till målsägandes ålder får som konsekvens att hovrätternas bedömningar är desto mer enhetliga, ju äldre målsägande är. Praxisgenomgången tyder på att en åldersskillnad på upp till två och ett halvt år normalt är att anse som ringa om målsägande varit äldre än omkring 14 år.

---

¹⁴⁴ Hovrätten för Nedre Norrland B 490-08.

¹⁴⁵ RH 2013:12.

¹⁴⁶ Hovrätten för Nedre Norrland B 1329-16.

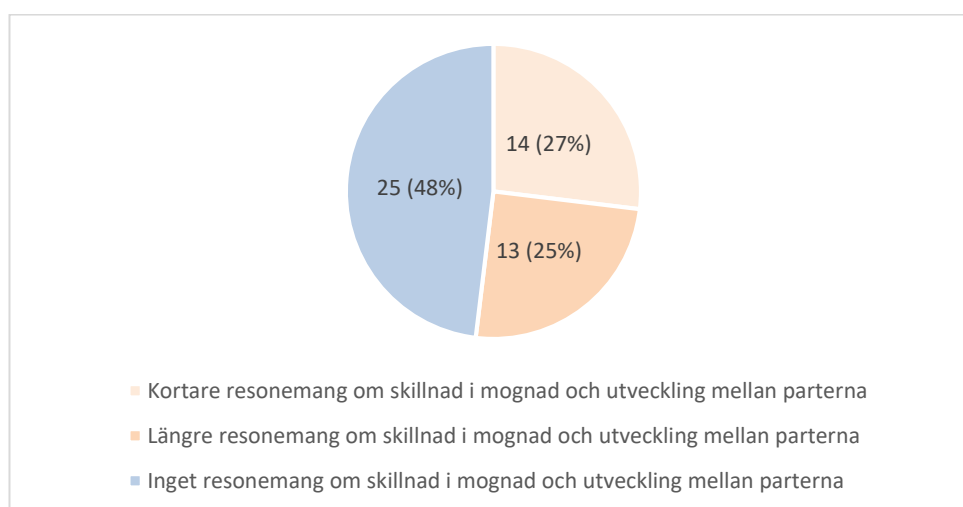
¹⁴⁷ Svea hovrätt B 4860-06 (målsägande 2); Göta hovrätt B 2296-18; Hovrätten över Skåne och Bleking B 1516-11; Hovrätten för Västra Sverige B 4906-11; Hovrätten för Västra Sverige B 3593-13; RH 2010:24; Svea hovrätt B 6923-17; Hovrätten för Västra Sverige B 3612-11 (målsägande 1).

När det gäller 13-åriga målsägande är hovrätternas bedömningar inte enhetliga. Vissa hovrätter har gjort bedömningen att en åldersskillnad på upp till två och ett halvt år är att anse som ringa, även i fall då målsägande varit 13 år. Andra hovrätter har gjort en motsatt bedömning vilket leder till bristande förutsebarhet.

Även en större åldersskillnad än två och ett halvt år har godtagits när förhållandena i fråga om utveckling och mognad inte har ansetts motsvara den faktiska skillnaden i ålder. Huvudregeln tycks vara att större åldersskillnader än två och ett halvt år enbart kan godtas om målsägande varit äldre än 14 år. Hovrätternas bedömningar är dock inte enhetliga och det finns även fall då ansvarsfrihet beviljats för sexuella handlingar med 13-åringar trots att åldersskillnaden varit tre respektive sex år.

3.4 Skillnad i mognad och utveckling mellan målsägande och tilltalad

En övergripande trend bland avgörandena är att hovrätterna tycks lägga mindre vikt vid skillnaden i mognad och utveckling mellan den tilltalade och målsägande, än de gör vid målsägandens ålder och parternas åldersskillnad. Resonemang kring skillnaden i mognad och utveckling förekommer nämligen bara i 27 av de 52 granskade fallen (vilket motsvarar cirka 52 %).

Tabell 5. Förekomsten av resonemang om skillnad i mognad och utveckling mellan parterna i domen. Antal fall = 52.

3.4.1 Inga resonemang om skillnad i mognad och utveckling mellan parterna

I åtta fall då ansvarsfrihet beviljades resonerade inte hovrätterna alls kring skillnaden i mognad och utveckling utan baserade bedömningen på andra omständigheter.¹⁴⁸ Detsamma gäller i 17 av de fall då ansvarsfrihet nekades.¹⁴⁹

3.4.2 Kortare resonemang om skillnad i mognad och utveckling mellan parterna

I 14 av de fall då hovrätterna visserligen nämnde skillnaden i mognad och utveckling mellan målsägande och tilltalad, förekom ingen motivering kring vad denna bedömning baserades på. I sju av de fall då ansvarsfrihet beviljades¹⁵⁰ samt i fyra av de fall då ansvarsfrihet nekades¹⁵¹ konstaterade hovrätten att skillnaden i mognad och utveckling var ringa, utan att motivera vad denna bedömning baserades på. I tre fall då ansvarsfrihet nekades konstaterade hovrätten att skillnaden i mognad och utveckling inte var helt ringa, utan att motivera varför.¹⁵²

3.4.3 Längre resonemang om skillnad i mognad

---

¹⁴⁸ Göta hovrätt B 1370-18 (målsägande 1 och 2); Svea hovrätt B 7443-19; Göta hovrätt B 2961-17; Hovrätten för Västra Sverige B 4240-10; Göta hovrätt B 778-12; Svea hovrätt B 2265-13; Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2345-17.

¹⁴⁹ Hovrätten för Västra Sverige B 3612-11 (målsägande 1 och 2), Hovrätten för Nedre Norrland B 221-13 (tilltalad 2); Hovrätten för Västra Sverige B 4240-10; Göta hovrätt B 778-12; Hovrätten för Övre Norrland B 327-13; Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2136-12; Hovrätten för Västra Sverige B 3593-13; Hovrätten över Skåne och Blekinge i B 1516-11; Göta hovrätt B 323-13; Göta hovrätt B 455-13; Göta hovrätt B 2331-15 (målsägande 2); Svea hovrätt B 5518-15; Göta hovrätt B 2399-06; Hovrätten för Nedre Norrland B 208-13; Göta hovrätt B 2111-13; Svea hovrätt B 4860-06 (målsägande 2).

¹⁵⁰ Hovrätten för Nedre Norrland B 266-19; Göta hovrätt B 10-21; Hovrätten för Nedre Norrland B 1661-19; Svea hovrätt B 4578-14; Hovrätten för Västra Sverige B 3284-14; Hovrätten för Nedre Norrland B 221-13 (tilltalad 1 och 3).

¹⁵¹ Hovrätten för Västra Sverige B 3215-20; Göta hovrätt B 2331-15 (målsägande 1); Svea hovrätt B 1527-19; Svea hovrätt B 4860-06 (målsägande 1).

¹⁵² Hovrätten för Nedre Norrland B 240-09; Svea hovrätt B 2014-06; Svea hovrätt B 9090-08.

och utveckling mellan parterna

I 13 av de granskade fallen för hovrätterna mer utförliga resonemang kring skillnaden i mognad och utveckling mellan parterna, både i domar då ansvarsfrihet nekades och i avgöranden då ansvarsfrihet beviljades. Det förekommer dock en variation i hovrätternas bedömningar i fråga om vilken rättslig betydelse som skillnad i mognad och utveckling har, i synnerhet i de mål då målsägande varit yngre än 14 år.

3.4.3.1 Avgöranden då målsägande varit yngre än 14 år

I fem avgöranden ansågs det faktum att målsägande var yngre än 14 år inte hindra en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln med beaktande av skillnaden i mognad och utveckling mellan parterna. I ett avgörande, som gällde åtalet av 16-årig kille som haft samlag med en 13-årig flicka, förde hovrätten ett kortare resonemang kring den tilltalades mognad. Hovrätten bedömde att utredningen i målet tydde på att den tilltalades mognad vid huvudförhandlingen, då han var 18 år och sex månader, motsvarade en 13-15-åring och att skillnaden i utveckling och mognad vid gärningstillfället därför torde ha varit förhållandevis liten. Den tilltalade beviljades ansvarsfrihet.¹⁵³

Ett liknande resonemang fördes i det andra målet. Hovrätten konstaterade att målsägande och den tilltalade ”vid hovrättens huvudförhandling framstätt som jämbördiga i fråga om mognad och utveckling” samt att då ”inget annat framkommit har hovrätten att utgå från att så var fallet även vid gärningstillfällena” och beviljade den tilltalade ansvarsfrihet. Målsägande i målet var just under 14 år och den tilltalade var 16 år gammal.¹⁵⁴

I det tredje avgörandet beviljades en 15-årig kille ansvarsfrihet för samlag han genomfört med en 13 år och 3 månader gammal flicka. Hovrätten konstaterade att en skrivelse från Barnmottagningen visade ”att han var sen i puberteten” samt ”omogen och barnslig för sin ålder”. Skillnaden i mognad

---

¹⁵³ Hovrätten för Nedre Norrland B 490-08.

¹⁵⁴ Göta hovrätt B 1985-08.

mellan honom och målsägande ansågs därför inte så stor att den uteslöt en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln.¹⁵⁵

Ett liknande resonemang fördes i det fjärde avgörandet där en 16 år gammal kille haft ett samlag med en 13 och ett halvt år gammal flicka. Hovrätten konstaterade att den tilltalades ”funktionsnedsättning gör att han kan uppfattas som mentalt omognare än jämnåriga” och drog därför slutsatsen att han ”vid samlagstillfället haft en mognadsgrad som motsvarar eller åtminstone obetydligt skiljer sig från målsägandens ålder”. 16-åringen beviljades ansvarsfrihet.¹⁵⁶

I det femte avgörandet där ansvarsfrihet beviljades hade en 19-årig kvinna genomfört ett samlag med en 13-årig pojke. Hovrätten anförde att den sexåriga ålderskillnaden ”knappast kan sägas motsvara de faktiska förhållandena i fråga om utveckling och uppträdande hos de båda ungdomarna”. Pojkens uppträdande vid händelserna ansågs inte ”vara vanligt i den åldersgruppen utan snarare jämförbart med vad som kan förekomma bland ungdomar som är flera år äldre”. Hovrätten konstaterade vidare att han varit ”förhållandevis storvuxen för sin ålder”, att han ”var den som tog initiativet till de sexuella aktiviteterna” samt att han ”vid gärningarna redan var sexuellt erfaren” och ”instruerade den tilltalade hur de [sexuella handlingarna] skulle genomföras”. Beträffande den tilltalade anförde hovrätten att hon, enligt ett vittnesförhör med en psykolog, hade socialt och emotionellt nedsatta funktioner samt att hon var sexuellt oerfaren. Hovrätten ansåg att det var ”förenat med svårigheter att exakt ange vilken utveckling och mognad som en viss person kan sägas ha uppnått” men att det faktum att den tilltalade var vän med flera år yngre personer samt att hon efter midnatt valt att släppa in en 13-åring och en 15-åring i sin lägenhet för att se på film och lyssna på musik tydde på att ”hennes faktiska utveckling och mognad ligger klart under hennes ålder”. Kvinnan beviljades ansvarsfrihet.¹⁵⁷

---

¹⁵⁵ Hovrätten för Västra Sverige B 5135-13.

¹⁵⁶ Hovrätten för Nedre Norrland B 723-16.

¹⁵⁷ RH 2013:12.

Det finns fem andra avgöranden som visar en motsatt hållning till frågan huruvida en ringa skillnad i mognad och utveckling kan medföra att ansvarsfrihetsregeln blir tillämplig även i de fall då målsägande varit under 14 år. Det första gällde åtalet av en 21-årig man som genomfört samlag med en flicka som varit drygt 13 år och fem månader. Den tilltalade hade gjort gällande att han enligt en diagnos hade en lindrig utvecklingsstörning som medförde att skillnaden i mognad mellan honom och målsägande varit ringa. Hovrätten dömde den tilltalade för sexuellt utnyttjande av barn med följande motivering:

”Med hänsyn till skillnaden i ålder mellan den tilltalade och målsäganden och då målsäganden inte ens var 14 år fyllda när gärningarna ägde rum anser hovrätten, även med beaktande av vad som framkommit om den tilltalades person, att ansvarsfrihetsregeln inte är tillämplig i förevarande fall. Den tilltalade kan därför inte gå fri från ansvar.”¹⁵⁸

Det andra avgörandet gällde åtalet av ett femtonårigt tvillingpar som genomfört sexuella handlingar med en tolv år gammal flicka. I målet ansåg hovrätten att flickans ålder hindrade att gärningarna kunde bedömas som mindre grova samt att så var fallet oavsett ”vilken grad av mognad som gärningsmannen har uppnått”. I fallet hade det inte framkommit något som tydde på att målsäganden varit mer mogen än vad som är normalt för tolvåringar. Hovrätten ansåg att tvillingparet ”mognadsmässigt ligger något efter på vissa områden men att detta inte omfattar den sexuella mognaden”. De båda tilltalade dömdes för våldtäkt mot barn.¹⁵⁹

Detsamma gällde i det tredje fallet då en 16 och ett halvt år gammal kille genomfört ett samlag med en 12-årig flicka. Trots att hovrätten ansåg att målsäganden ”framstått som förhållandevis mogen för sin ålder” kunde det ”inte komma i fråga att tillämpa bestämmelsen om ansvarsfrihet när barnet endast är tolv år”. Den tilltalade dömdes därför för sexuellt utnyttjande av barn.¹⁶⁰

---

¹⁵⁸ Hovrätten för Nedre Norrland B 1329-16.

¹⁵⁹ RH 2010:24.

¹⁶⁰ Göta hovrätt B 2296-18.

I det fjärde avgörandet anförde hovrätten följande:

”då målsäganden vid tillfället för gärningen var endast 13 år och 2 månader finner hovrätten att ansvarsfrihetsregeln i 6 kap. 14 § inte är tillämplig. Att den tilltalade är sen i utveckling och mognad saknar i detta sammanhang betydelse”.

Den tilltalade som var 16 år och en månad gammal dömdes för sexuellt utnyttjande av barn.¹⁶¹

Det femte avgörandet gällde åtalet av en 25 år gammal man som genomfört sexuella handlingar med en 13 år och fem månader gammal pojke. Hovrätten konstaterade att den tilltalade hade ”en funktionsnedsättning innebärande att han intellektuellt sett befinner sig på samma nivå som ett barn i låg- eller mellanstadiet. Mot den bakgrunden återspeglar inte den biologiska ålderskillnaden den verkliga utan tvärtom framstår målsägande som intellektuellt sett mognare än den tilltalade”. Hovrätten ansåg dock att ansvarsfrihetsregeln inte var tillämplig ”redan av den anledningen” att målsägande var 13 år och fem månader vid gärningstillfällena.¹⁶²

3.4.3.2 Avgöranden då målsägande varit äldre än 14 år

I de tre avgöranden då målsägande var äldre än 14 år och hovrätterna resonerade kring skillnaden i mognad och utveckling mellan parterna, är bilden aningen klarare och variationerna i hovrätternas bedömningar mindre. Även i mål då den faktiska ålderskillnaden varit stor tycks en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln inte vara utesluten om skillnaden i mognad och utveckling varit liten.

I det första avgörandet skilde det sju år mellan den tilltalade och en 14 år och sju månader gammal flicka. Trots den förhållandevis stora ålderskillnaden beviljades den tilltalade ansvarsfrihet. Hovrätten tycks ha fäst en avgörande betydelse vid den ringa skillnaden i mognad och utveckling mellan parterna i sin bedömning och anförde följande:

”Klart är att om det hade varit fråga om en 21-åring med en normal utvecklingsnivå hade ansvarsfrihetsregeln inte varit tillämplig. Så är

---

¹⁶¹ Hovrätten för Västra Sverige B 4906-11.

¹⁶² Svea hovrätt B 6923-17.

emellertid inte fallet här. Av utredningen framgår att den tilltalade lider av en utvecklingsstörning och en utvecklingsförsening. Han har gått i särskola sedan årskurs 4 och bedömdes i den utredning som gjordes år 1999 ligga under särskolenivå. Han är berättigad till stöd enligt lagen om stöd och service och har, enligt vad som framgår av bl.a. frivårdens yttrande, i en genomförd neuropsykiatrisk utredning bedömts vara sen i utvecklingen med runt fem år. Av utredningen framgår vidare bl.a. att den tilltalade främst umgås med personer som är yngre än han själv, vilket stämmer väl överens med uppgiften om utvecklingsförsening. Sammantaget är omständigheterna sådana att hovrätten vid sin prövning har att utgå från att den tilltalade utvecklingsmässigt ligger betydligt under den utvecklingsnivå som en 21-åring normalt sett har. /.../ Mot bakgrund av vad som framkommit i målet finner hovrätten att skillnaden i utveckling och mognad mellan den tilltalade och målsäganden måste anses ha varit ringa och att detta talar för att gärningarna ska vara fria från straff.”¹⁶³

I det andra avgörandet ansågs det finnas få uppgifter som avsåg parternas mognad och utveckling i målet. Hovrätten anförde att det i andra mål har ”tillåtits en viss schablonisering” i bedömningen av skillnad i mognad samt att det ofta är ”så att flickor har hunnit längre i utveckling och mognad än pojkar i samma ålder”. Den tilltalade, som vid tidpunkten för gärningarna varit 17 år och tre månader, beviljades därför ansvarsfrihet för det samlag han genomfört med en 14 år och sex månader gammal flicka.¹⁶⁴

I ett mål då en 21-årig kvinna haft samlag med en 14 år och tre månader gammal pojke konstaterade hovrätten att den tilltalade haft ”en varaktigt nedsatt psykosocial funktionsförmåga”, att kvinnans sociala utvecklingsnivå låg ”betydligt lägre än vad som kan förväntas” samt att åldersskillnaden mellan parterna inte återspeglade ”den skillnad i utveckling som man kan förvänta sig”. Ansvarsfrihetsregeln bedömdes dock inte vara tillämplig trots att samlaget ansågs ha präglats av en frivillighet och ömsesidighet med hänvisning till att det ”inte har förelegat någon tydlig kärleksrelation mellan dem”.¹⁶⁵

---

¹⁶³ Göta hovrätt B 953-12 s. 6.

¹⁶⁴ Hovrätten för Nedre Norrland B 952-14.

¹⁶⁵ Göta hovrätt B 2536-21.

3.4.4 Slutsatser: Skillnad i mognad och utveckling mellan parterna

Utredningen av hovrättspraxis tyder på att längre resonemang om skillnad i mognad och utveckling främst aktualiseras om den tilltalade haft någon form av funktionsnedsättning eller utvecklingsstörning. I åtta av de 13 granskade fallen där längre resonemang förekom hade den tilltalade en funktionsnedsättning eller utvecklingsstörning som medförde att hen till exempel var sen i puberteten och i två fall konstaterade hovrätten att den tilltalades mognadsgrad låg efter på vissa områden.

När målsägande är äldre än 14 år står det förhållandevis klart att en liten skillnad i mognad och utveckling mellan målsägande och den tilltalade kan väga upp för en större åldersskillnad och medföra att ansvarsfrihetsregeln är tillämplig.

När det gäller målsägande under 14 år varierar hovrätternas bedömningar. I några fall har domstolarna uttalat att faktumet att den tilltalade varit sen i utveckling och mognad saknar betydelse för bedömningen om ansvarsfrihet när målsäganden varit tolv eller 13 år. I andra fall har ansvarsfrihet beviljats för sexuella handlingar med 13-åringar på grund av den ringa skillnaden i mognad och utveckling mellan parterna. Återigen får rättsläget anses vara något oklart vad gäller frivilliga sexuella handlingar med 13-åringar.

3.5 Parternas relation

En omständighet som enligt förarbetena till ansvarsfrihetsregeln är relevant för bedömningen är parternas relation till varandra. Som exempel på ett fall då ansvarsfrihet kan beviljas anges i propositionen en 14- och en 16-åring som har *en god och nära relation*. Vad som avses med en god och nära relation eller i vilken utsträckning en sådan relation påverkar bedömningen av ansvarsfrihet är inte lika tydligt och hovrätternas bedömningar är inte enhetliga på denna punkt.

Hovrättens bedömning av relationen	Fall då ansvarsfrihet beviljas	Fall då ansvarsfrihet inte beviljas	Totalt antal fall
Kärleksrelation	11 (58%)	8 (42%)	19
Vänskapsrelation	6 (60%)	4 (40%)	10
Ingen relation	2 (13%)	13 (86%)	15
Relationen nämns inte	2 (25%)	6 (75%)	8

Tabell 6: Parternas relation. Antal fall = 52.

3.5.1 Kärleksrelationer

I de fall då den tilltalade och målsägande har haft en kärleksrelation och hovrätten beviljat ansvarsfrihet, nämns relationen ofta uttryckligen i domskälen. En nära och god relation är något som tycks tala för ansvarsfrihet även om omständigheten inte ensam är tillräcklig för att ansvarsfrihet ska beviljas. Det förekommer nämligen åtta fall då ansvarsfrihet nekades trots att hovrätten uttalat att den tilltalade och målsägande haft en kärleksrelation.¹⁶⁶

I två avgöranden, då ansvarsfrihet beviljades, konstaterade hovrätten att parterna haft en relation. Det var dock andra omständigheter än kärleksrelationen, såsom den ringa skillnaden i ålder, mognad och utveckling som hovrätten särskilt betonade då den konstaterade att ansvarsfrihetsregeln var tillämplig.¹⁶⁷ I nio andra fall då ansvarsfrihet beviljades angavs faktumet att målsägande och den tilltalade haft en kärleksrelation som en av flera omständigheter som sammantaget medförde att ansvarsfrihetsregeln var tillämplig.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Hovrätten för Västra Sverige B 4240-10; Göta hovrätt B 778-12; Hovrätten för Västra Sverige B 4906-11; Hovrätten för Nedre Norrland B 208-13; Göta hovrätt B 455-13; Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2136-12; Svea hovrätt B 9090-08; Hovrätten för Nedre Norrland B 1329-16.

¹⁶⁷ Göta hovrätt B 1985-08; Hovrätten för Nedre Norrland B 723-16.

¹⁶⁸ Göta hovrätt B 10-21; Göta hovrätt B 1370-18 (målsägande 1 och 2); Hovrätten för Västra Sverige B 5135-13; Göta hovrätt B 953-12; Hovrätten för Nedre Norrland B 221-13 (tilltalad 1 och 3); Hovrätten för Västra Sverige B 4240-10; Göta hovrätt B 778-12.

3.5.2 Vänskapsrelationer

Ansvarsfrihetsregeln har beviljats även i sex avgöranden då målsägande och den tilltalade har haft en vänskapsrelation. I fyra av dessa fall ansåg hovrätterna vid en samlad bedömning att den tilltalade skulle beviljas ansvarsfrihet men parternas relation betonades inte särskilt.¹⁶⁹

I det femte fallet hade den tilltalade och målsägande haft ett tidigare förhållande som tagit slut några månader före samlaget. Parterna hade börjat umgås igen och hovrätten menade att deras relation var sådan att den inte uteslöt en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln.¹⁷⁰

I det sista fallet hade parterna enbart träffats en gång innan samlaget samt haft kontakt via Snapchat. Hovrätten konstaterade att målsägande uppgett att ”hon och den tilltalade inte var ett par” men att den tilltalade hävdade att de varit på väg att inleda ett förhållande. Hovrätten gjorde en samlad bedömning av omständigheterna, inbegripet ”parternas relation och hur den tilltalade uppfattade den”¹⁷¹ och fann att ansvarsfrihetsregeln var tillämplig.¹⁷²

I fyra avgöranden då parterna haft en vänskapsrelation har hovrätterna nekat den tilltalade ansvarsfrihet. I det första var det inte parternas relation som avgjorde utgången i målet, utan målsägandens ålder om 13 år och tre månader.¹⁷³ I de resterande tre avgörandena angavs dock frånvaron av en djupare relation som skäl emot en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln. I åtalet av en 21-årig kvinna som genomfört ett samlag med en 14 år och tre månader gammal pojke konstaterade hovrätten att parterna ”kände varandra mycket väl och umgicks regelbundet”¹⁷⁴. Ansvarsfrihetsregeln ansågs dock inte tillämplig med ”hänsyn till att den tilltalade var väl medveten om

---

¹⁶⁹ Svea hovrätt B 4578-14; Hovrätten för Nedre Norrland B 266-19; Hovrätten för Nedre Norrland B 490-08; Hovrätten för Västra Sverige B 3284-14.

¹⁷⁰ Hovrätten för Nedre Norrland B 1661-19.

¹⁷¹ Jag valde därför att kategorisera relationen som en vänskapsrelation.

¹⁷² Göta hovrätt B 2961-17.

¹⁷³ Hovrätten för Västra Sverige B 3215-20.

¹⁷⁴ Jag valde därför att kategorisera relationen som en vänskapsrelation.

målsägandens ålder och att det inte förelegat någon tydlig kärleksrelation mellan dem”.¹⁷⁵

I det andra fallet konstaterade hovrätten att den tilltalade och målsägande haft en ”vänskapsrelation som dock inte förefaller ha varit av någon djupare eller mer varaktig natur”. Ansvarsfrihet nekades i fallet och då betonades särskilt parternas relation och målsägandes ålder på 13 år och sju månader.¹⁷⁶

I det sista fallet konstaterade hovrätten att det inte ”har varit fråga om någon riktig kärleksrelation, även om både målsäganden och den tilltalade uppgett att det fanns ett intresse för varandra hos dem båda. Det har istället varit fråga om en vänskapsrelation”. Ansvarsfrihet nekades i fallet och hovrätten betonade särskilt parternas relation och målsägandens ålder om 13 och ett halvt år som skäl för det.¹⁷⁷

3.5.3 Ingen relation

I två avgöranden beviljades ansvarsfrihet trots att hovrätterna konstaterade att parterna inte hade haft någon nämnvärd relation. Detta bekräftar bilden att det faktum att parterna har en nära och god relation inte är avgörande för frågan om ansvarsfrihet kan beviljas. I det första fallet hade målsägande och den tilltalade haft samlag första gången de träffade varandra och blev därefter ett par.¹⁷⁸ Hovrätten anförde att det kan ”knappast vara avgörande för ansvarsfrågan om det varit fråga om sexuellt umgänge vid det första fysiska mötet eller inte om förhållandet senare utvecklas till en relation som kan jämföras med ett kärleksförhållande”. Den tilltalade beviljades därför ansvarsfrihet.¹⁷⁹

I det andra avgörandet framgick det av bakgrunden till målet att målsägande och den tilltalade hade gått på samma gymnasieskola och att de haft viss

---

¹⁷⁵ Göta hovrätt B 2536-21.

¹⁷⁶ Göta hovrätt B 323-13.

¹⁷⁷ Svea hovrätt B 2265-13.

¹⁷⁸ Eftersom samlaget ägde rum vid den första träffen har jag valt att kategorisera relationen som ”ingen relation” vid tidpunkten för gärningarna.

¹⁷⁹ Hovrätten för Nedre Norrland B 952-14.

kontakt på sociala medier innan händelsen. I bedömningen av ansvarsfrihet konstaterade tingsrätten, vars dom hovrätten fastställde utan ändringar, kort att det inte föreligger något krav på att parterna ska ha en kärleksrelation för att bestämmelsen ska vara tillämplig.¹⁸⁰

I två andra avgöranden, där ansvarsfrihet nekades, nämndes visserligen faktumet att det inte funnits någon relation mellan parterna men det tycks ha varit andra omständigheter som avgjorde utgången i målet.¹⁸¹

Det finns också flera exempel där hovrätterna uttalade att det faktum att parterna inte hade någon kärleks- eller vänskapsrelation talade emot en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln. I åtta sådana fall var just bristen på en djupare relation eller faktumet att parterna inte träffats personligen tidigare, en av flera omständigheter som angavs som skäl för att ansvarsfrihet inte beviljades.¹⁸²

Det finns även tre avgöranden där hovrätterna ansåg att en nära och god relation är en förutsättning för att ansvarsfrihetsregeln ska vara tillämplig. I dessa fall tycks det faktum att parterna inte hade någon kärleks- eller vänskapsrelation ha varit avgörande för att ansvarsfrihetsregeln inte ansågs tillämplig. I det första fallet uttalade domstolen följande:

”Det har uppenbarligen i vart fall inte varit frågan om en sådan ’god och nära relation’ mellan målsägande och den tilltalade som enligt förarbetena förutsätts för ansvarsfrihet. Av det sagda följer att den tilltalade skall dömas för sexuellt utnyttjande av barn”.¹⁸³

I det andra fallet anförde hovrätten att målsägande och den tilltalade:

”inte hade någon närmare relation till varandra. De var inte kära i varandra och kände inte varandra närmare personligen. Redan härav

---

¹⁸⁰ Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2345-17.

¹⁸¹ Göta hovrätt B 2331-15 (målsägande 2); Göta hovrätt B 2296-18.

¹⁸² Hovrätten för Nedre Norrland B 221-13 (tilltalad 2); Hovrätten för Västra Sverige B 3612-11 (målsägande 1 och 2); Svea hovrätt B 1527-19; Göta hovrätt B 2111-13; Göta hovrätt B 2399-06; Hovrätten över Skåne och Blekinge B 1516-11; Hovrätten för Nedre Norrland B 240-09.

¹⁸³ Svea hovrätt B 4860-06 (målsägande 1).

följer att det inte var fråga om en sådan undantagssituation som kan föranleda ansvarsfrihet enligt 6 kap. 14 § brottsbalken.”¹⁸⁴

I det sista fallet uttalade hovrätten följande beträffande parternas relation:

”De rörde sig sedan tidigare i samma kretsar och hade före samlaget på festen talat med varandra under en inte obetydlig tid och fått vissa känslor för varandra. /.../ Omständigheterna i samband med gärningen uppfyller i stort sett de krav som normalt ställs för ansvarsfrihet, fränsett det förhållande att den tilltalade och målsägande inte kan anses ha haft någon egentlig relation med varandra, vare sig före eller efter den aktuella kvällen. Att en nära och god relation skulle vara en förutsättning för en tillämpning av 6 kap. 14 § brottsbalken kan visserligen inte utläsas av lagförarbetena, där denna omständighet endast nämns som en väsentlig del av en typisk situation där man bör överväga ansvarsfrihetsregeln. I rättspraxis har bestämmelsen också tillämpats utan att det har varit fråga om en relation mellan parterna, även om omständigheterna då varit mycket speciella (se rättsfallet RH 2013:12). Högsta domstolen har dock i rättsfallet NJA 2007 s. 201 fäst avgörande vikt vid att det förelegat en nära och god relation, även om de i det fallet rörde sig om ett vänskapsförhållande och inte en kärleksförbindelse. En tillfällig sexuell förbindelse på en fest mellan en 15-åring och en 14-åring som inte känner varandra närmare får mot denna bakgrund normalt anses ligga utanför det straffria området som anges i 6 kap. 14 § brottsbalken, även om parterna i allt väsentligt är utvecklingsmässigt jämbördiga och den sexuella handlingen helt ömsesidig.”¹⁸⁵

3.5.4 Relationen nämns inte

I åtta avgöranden uttalade sig domstolarna inte om parternas relation. I sex av dessa nekades ansvarsfrihet.¹⁸⁶ I två avgöranden beviljades ansvarsfrihet.¹⁸⁷ Att ansvarsfrihet kan beviljas även i fall där hovrätterna inte nämner parternas relation över huvud taget talar enligt min mening för att det inte föreligger något krav på en nära och god relation mellan parterna, även om det är något som kan beaktas i bedömningen av ansvarsfrihet.

---

¹⁸⁴ Svea hovrätt B 4860-06 (målsägande 2).

¹⁸⁵ Göta hovrätt B 2331-15 (målsägande 1).

¹⁸⁶ RH 2010:24; Hovrätten för Övre Norrland B 327-13; Svea hovrätt B 6923-17; Svea hovrätt B 5518-15; Hovrätten för Västra Sverige B 3593-13; Svea hovrätt B 2014-06.

¹⁸⁷ Svea hovrätt B 7443-19; RH 2013:12.

3.5.5 Slutsatser: Parternas relation

Genomgången av hovrättspraxis tyder på att det faktum att parterna haft en nära och god relation talar för att ansvarsfrihetsregeln kan vara tillämplig även om omständigheten inte ensam är tillräcklig för att ansvarsfrihet ska beviljas. Ansvarsfrihet har nämligen nekats även i flera fall då parterna haft en kärleksrelation.

Hovrätternas bedömningar varierar dels i fråga om huruvida det föreligger ett krav på att parterna haft en nära och god relation, dels gällande vad som avses med en nära och god relation. I några fall tycks hovrätterna vara av uppfattningen att det föreligger ett krav på att parterna ska ha haft en kärleksrelation och i andra fall har hovrätterna, i enlighet med Högsta domstolens uttalande i NJA 2007 s. 201, uttryckt att en vänskapsrelation också kan uppfylla kravet på en nära och god relation. Det förekommer också att hovrätterna beviljat ansvarsfrihet både i fall då parterna inte haft någon egentlig relation vid tidpunkten för gärningarna och i fall då det inte förekommit något resonemang alls om parternas relation i hovrätternas domskäl. Det senare tyder enligt min mening på att det inte föreligger ett *krav* på att parterna ska ha en nära och god relation utan att det är en omständighet som *kan* beaktas. Hovrätternas bedömningar är dock inte enhetliga vilket gör rättsläget något oklart.

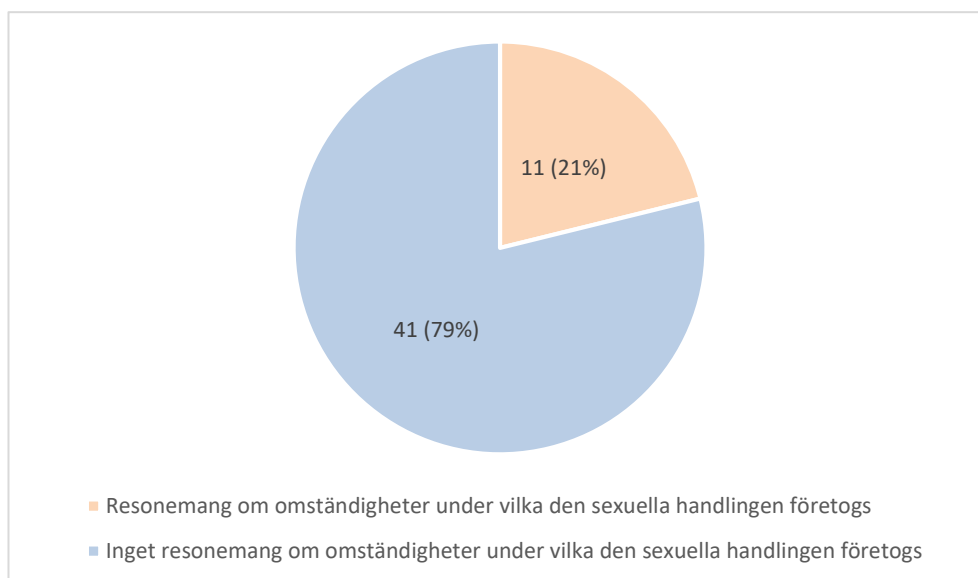
3.6 Omständigheter under vilka den sexuella handlingen företogs

Det förekommer enbart resonemang om omständigheterna under vilka den sexuella handlingen företogs i elva av de 52 granskade fallen (vilket motsvarar cirka 21 %). I förarbetena ges inga exempel på vad som skulle kunna vara en omständighet under vilken den sexuella handlingen företogs. Vid en textnära tolkning av hovrätternas domskäl tycks det dock vara omständigheter som *var* den sexuella handlingen ägde rum, *vem* som tog initiativ till den sexuella handlingen och *varför* målsägande valde att genomföra den sexuella handlingen. Det förekommer nämligen att

hovrätterna redogör för dessa omständigheter i direkt följd till att de konstaterar att omständigheter under vilka den sexuella handlingen företogs kan beaktas i bedömningen av ansvarsfrihet.¹⁸⁸

I 26 fall då ansvarsfrihet nekades¹⁸⁹ och i 15 avgöranden då ansvarsfrihet beviljades¹⁹⁰ lade hovrätterna inte explicit vikt vid omständigheter under vilka den sexuella handlingen företogs, utan resonerade enbart om andra omständigheter såsom målsägandens ålder, skillnaden i ålder och mognad mellan parterna och deras relation. Att det förekommer denna typ av resonemang i så få av de granskade fallen, tyder på att det är en omständighet som kan vägas in i bedömningen men att den inte är avgörande för huruvida ansvarsfrihetsregeln är tillämplig eller inte.

¹⁸⁸ Jfr. Hovrätten för Västra Sverige B 3284-14; Svea hovrätt B 4860-06.

¹⁸⁹ Göta hovrätt B 778-12; Hovrätten för Västra Sverige B 4240-10; Hovrätten för Västra Sverige B 3612-11 (målsägande 1 och 2); Hovrätten för Övre Norrland B 327-13; RH 2010:24; Göta hovrätt B 2296-18; Hovrätten för Nedre Norrland B 1329-16; Svea hovrätt B 2014-06; Svea hovrätt B 9090-08; Svea hovrätt B 2265-13; Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2136-12; Hovrätten för Västra Sverige B 3215-20; Hovrätten för Västra Sverige B 3593-13; Göta hovrätt B 323-13; Göta hovrätt B 455-13; Svea hovrätt B 5518-15; Göta hovrätt B 2399-06; Hovrätten för Nedre Norrland B 208-13; Svea hovrätt B 1527-19; Svea hovrätt B 4860-06 (målsägande 2); Göta hovrätt B 2536-21; Hovrätten för Västra Sverige B 4906-11; Svea hovrätt B 6923-17; Göta hovrätt B 2331-15 (målsägande 2); Göta hovrätt B 2111-13.

¹⁹⁰ Göta hovrätt B 778-12; Hovrätten för Västra Sverige B 4240-10; Hovrätten för Nedre Norrland B 221-13 (tilltalad 1 och 3); Göta hovrätt B 1985-08; Hovrätten för Nedre Norrland B 952-14; Hovrätten för Nedre Norrland B 723-16; Hovrätten för Nedre Norrland B 1661-19; Göta hovrätt B 10-21; Hovrätten för Nedre Norrland B 266-19; Svea hovrätt B 4578-14; Hovrätten för Västra Sverige B 5135-13; Göta hovrätt B 953-12; Hovrätten för Nedre Norrland B 490-08; Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2345-17.

Tabell 7. Förekomsten av resonemang om omständigheterna under vilka den sexuella handlingen företogs i domen. Antal fall = 52.

3.6.1 Platsen för den sexuella handlingen

Resonemang om *var* de sexuella handlingarna ägt rum förekom i fyra av de granskade målen. I ett avgörande beviljades den tilltalade ansvarsfrihet efter en samlad bedömning av omständigheterna i målet. Hovrätten underströk särskilt att den tvååriga ålderskillnaden var ringa samt att de sexuella handlingarna hade ”ägt rum hemma hos målsäganden och hennes föräldrar där den tilltalade också bodde”.¹⁹¹

Det faktum att de sexuella handlingarna ägde rum i parternas föräldrahem är en omständighet som hovrätterna lyfte fram även i två andra avgöranden. I dessa fall tycks det dock ha varit andra omständigheter som varit avgörande för att ansvarsfrihet beviljas och hovrätterna lyfte inte platsen för de sexuella handlingarna särskilt när de motiverade varför ansvarsfrihetsregeln var tillämplig.¹⁹²

Även i ett avgörande då ansvarsfrihet nekades tycks platsen för de sexuella handlingarna haft en betydelse för utgången i målet. Hovrätten konstaterade att omständigheterna kring gärningen var sådana som normalt aktualiserar ansvarsfrihetsregeln, bortsett från faktumet att parterna inte hade någon relation. Hovrätten uttalade att det visserligen inte går att utläsa ur förarbetena att en nära och god relation skulle vara en förutsättning för att tillämpa bestämmelsen men att en ”tillfällig sexuell förbindelse på en fest mellan en 15-åring och en 14-åring som inte känner varandra närmare får /.../ anses ligga utanför det straffria området som anger i 6 kap. 14 § brottsbalken.” I detta fall tycks det således ha varit frånvaron av en nära och god relation i kombination med faktumet att parterna haft en tillfällig sexuell förbindelse på en fest som medförde att ansvarsfrihetsregeln inte var tillämplig.¹⁹³

---

¹⁹¹ Svea hovrätt B 7443-19.

¹⁹² Göta hovrätt B 1370-18 (målsägande 1 och 2).

¹⁹³ Göta hovrätt B 2331-15 (målsägande 1).

3.6.2 Initiativet till den sexuella handlingen

Det råder inte enhetlighet i hovrätternas bedömningar huruvida det har någon rättslig relevans vem av målsägande och den tilltalade som tagit initiativ till de sexuella handlingarna. I ett avgörande uttalade hovrätten att det var svårt att med säkerhet avgöra i målet om det varit den tilltalade eller målsägande som tagit initiativ till de sexuella handlingarna men att detta faktum inte hade ”annat än marginell betydelse vid prövningen av åtals- och skadestandsfrågorna”.¹⁹⁴

I två avgöranden där ansvarsfrihet nekades, gjorde hovrätterna en samlad bedömning av omständigheterna i målet. Utöver att fästa hänsyn vid omständigheter såsom målsägandens ålder, parternas relation samt ålderskillnaden, lyftes särskilt faktumet att det varit den tilltalade som tagit initiativ till de sexuella handlingarna med målsägande.¹⁹⁵

I två fall ansågs det faktumet att det var målsägande som tagit initiativ till de sexuella handlingarna tala för att handlingen inte uppfattats som ett övergrepp av honom eller henne. I ett av fallen där ansvarsfrihet beviljades uttalade hovrätten att målsäganden varit ”den som tog initiativet till att ha samlag” vilket ansågs tala för att ”samlaget var frivilligt och ömsesidigt och inte uppfattades som ett övergrepp av målsäganden”.¹⁹⁶ I det andra avgörandet då en 19-årig kvinna beviljades ansvarsfrihet för ett samlag hon genomfört med en 13-årig pojke lyfte hovrätten särskilt faktumet att skillnaden i utveckling och mognad inte varit stor mellan parterna samt ”att det är målsäganden som i huvudsak har varit pådrivande och initiativrik i fråga om det sexuella umgänget i lägenheten och att målsäganden inte synes ha påverkats negativt av gärningen eller uppfattat den som ett övergrepp”. Kvinnan beviljades ansvarsfrihet.¹⁹⁷

---

¹⁹⁴ Hovrätten för Nedre Norrland B 240-09.

¹⁹⁵ Hovrätten för Nedre Norrland B 221-13 (tilltalad 2); Hovrätten över Skåne och Blekinge B 1516-11.

¹⁹⁶ Hovrätten för Västra Sverige B 3284-14.

¹⁹⁷ RH 2013:12.

3.6.3 Motivet till den sexuella handlingen

Det finns slutligen två avgöranden i vilka hovrätterna diskuterade målsägandens motiv till den sexuella handlingen. I ett avgörande ansåg hovrätten det klarlagt att den tilltalade hade överlämnat 150 kr till målsägande efter parternas samlag. Målsägande hävdade att betalningen hade varit en förutsättning för samlaget medan den tilltalade menade att han enbart gett målsägande pengar för att hon hade bett om det och att han inte varit införstådd med att det hade varit en förutsättning för samlaget. Hovrätten konstaterade att en betalning för samlag borde ses som ett otillbörligt medel som kunde utesluta straffrihet, men fann inte att det var styrkt att den tilltalade hade förstått att ersättning var en förutsättning för samlaget. Den tilltalade beviljades därför ansvarsfrihet.¹⁹⁸

I ett annat avgörande konstaterade hovrätten att målsägande inte hade kunnat lämna någon närmare förklaring kring varför hon under en kort tid hade haft samlag med både den tilltalade och några av hans kamrater. I detta avseende uttalade hovrätten att målsägandens ”uppgifter tyder närmast på att hon gick med på samlag för att på något sätt ställa sig in hos pojkarna”. Ansvarsfrihet nekades i målet efter en samlad bedömning av omständigheterna.¹⁹⁹

3.6.4 Slutsatser: Omständigheter under vilken den sexuella handlingen företogs

Faktumet att resonemang om omständigheterna under vilka den sexuella handlingen företogs förekommer i förhållandevis få av de granskade fallen tyder på att denna omständighet *kan* vägas in i bedömningen, men att den inte är *avgörande* för huruvida ansvarsfrihet kan beviljas eller inte.

Det förekommer att hovrätterna väger in var den sexuella handlingen ägt rum, vem som tagit initiativ till den sexuella handlingen och varför den sexuella handlingen ägt rum i sin bedömning av ansvarsfrihet. Att de sexuella

---

¹⁹⁸ Göta hovrätt B 2961-17.

¹⁹⁹ Svea hovrätt B 4860-06 (målsägande 1).

handlingarna ägt rum på en trygg plats, såsom målsägandes föräldrahem, är något som några hovrätter anser talar för ansvarsfrihet. På motsvarande sätt har faktumet att de sexuella handlingarna ägt rum på en mindre trygg plats, såsom en fest, ansetts tala emot en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln.

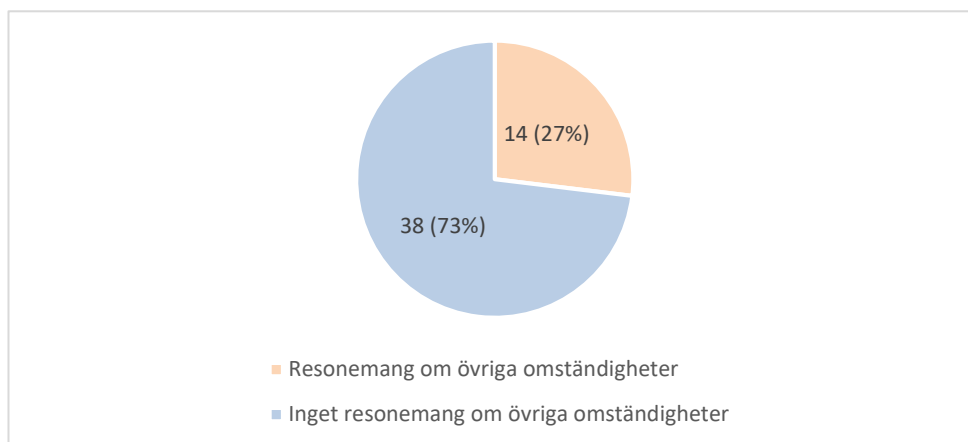
Det står inte helt klart om det har någon rättslig betydelse vem av målsägande och den tilltalade som tagit initiativ till de sexuella handlingarna. En domstol har uttalat att denna omständighet enbart har en marginell betydelse för bedömningen av ansvarsfrihet. I andra avgöranden har det faktum att den tilltalade tagit initiativet ansetts tala emot en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln. På motsvarande sätt har det ansetts tala för att målsägande inte upplevde de sexuella handlingarna som ett övergrepp om hen tagit initiativet till dem.

Slutligen står det inte helt klart huruvida målsägandes motiv till de sexuella handlingarna har någon rättslig relevans för bedömningen av ansvarsfrihet. I ett avgörande gjorde hovrätten en samlad bedömningen av omständigheterna i målet, däribland antagandet att målsägande genomfört de sexuella handlingarna för att ställa sig in hos den tilltalade och hans kamrater. I ett annat avgörande hade målsägande uttryckt att omständigheten att hon fick betalt var en förutsättning för att samlaget skulle äga rum. Hovrätten ansåg dock enbart att denna omständighet var relevant för bedömningen av ansvarsfrihet om den tilltalade hade insikt om den.

3.7 Övriga omständigheter som påverkar bedömningen av ansvarsfrihet

I bedömningen av ansvarsfrihet finns även exempel på att hovrätterna har resonerat om andra omständigheter än målsägandens ålder, skillnaden i ålder och mognad mellan parterna, parternas relation samt omständigheter under vilka den sexuella handlingen företogs. Sådana resonemang förekommer i 14 av de 52 granskade fallen. I 13 avgöranden där hovrätten beviljade

ansvarsfrihet förekom inte något resonemang om andra omständigheter än de som redan berörts.²⁰⁰ Detsamma gäller i 25 fall då ansvarsfrihet nekades.²⁰¹

Tabell 8. Förekomsten av resonemang om övriga omständigheter. Antal fall = 52.

3.7.1 Omständigheter hänförliga till målsägandens agerande efter den sexuella handlingen

I sex av de granskade målen resonerade hovrätten kring målsägandens agerande, i synnerhet efter händelsen, i sin bedömning av ansvarsfrihet. I det första avgörandet uttryckte hovrätten att målsägandens agerande efter händelsen hade viss betydelse i bedömningen om det varit uppenbart att den sexuella handlingen inte inneburit ett övergrepp mot målsägande. Hovrätten konstaterade att målsäganden ”visserligen uttryckt att hon mått dåligt efter händelsen, men uppgett att det berott på att hon varit otrogen mot sin

²⁰⁰ Göta hovrätt B 778-12; Svea hovrätt B 7443-19; Göta hovrätt B 2961-17; Göta hovrätt B 1985-08; Hovrätten för Nedre Norrland B 723-16; Göta hovrätt B 1370-18 (målsägande 1 och 2); Hovrätten för Västra Sverige B 5135-13; Hovrätten för Nedre Norrland B 490-08; Hovrätten för Nedre Norrland B 952-14; RH 2013:12; Hovrätten för Nedre Norrland B 221-13 (tilltalad 1 och 3).

²⁰¹ Göta hovrätt B 778-12; Hovrätten för Västra Sverige B 3612-11 (målsägande 1 och 2); Hovrätten för Övre Norrland B 327-13; RH 2010:24; Göta hovrätt 2296-18; Hovrätten för Nedre Norrland B 1329-16; Hovrätten för Nedre Norrland B 240-09; Svea hovrätt B 2014-06; Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2136-12; Hovrätten för Västra Sverige B 3215-20; Göta hovrätt B 323-13; Göta hovrätt B 455-13; Hovrätten för Nedre Norrland B 208-13; Göta hovrätt B 2111-13; Svea hovrätt B 1527-19; Svea hovrätt B 4860-06 (målsägande 1 och 2); Göta hovrätt B 2536-21; Hovrätten för Västra Sverige B 4906-11; Svea hovrätt B 6923-17; Göta hovrätt B 2331-15 (målsägande 1); Hovrätten över Skåne och Blekinge B 2345-17; Hovrätten för Nedre Norrland B 221-13 (tilltalad 2); Hovrätten över Skåne och Blekinge B 1516-11.

dåvarande pojkvän”. I målet fanns två vittnesmål som hovrätten ansåg tala för att ”målsägandens och den tilltalades relation inte verkar ha påverkats negativt den allra närmaste tiden efter händelsen”. Hovrätten fann därför att det var uppenbart att händelsen inte inneburit ett övergrepp mot målsägande och den tilltalade beviljades därför ansvarsfrihet.²⁰²

I det andra avgörandet noterade hovrätten särskilt ”att förhållandet mellan den tilltalade och målsägande fortsatte under i vart fall drygt ett halvår efter åtalstidens slut samt att polisanmälan skedde först efter parternas separation /.../. Nämnda förhållanden talar mot att målsägande vid tidpunkten för samlagen uppfattade dessa som något övergrepp”. Den tilltalade beviljades ansvarsfrihet.²⁰³

I det tredje avgörandet framgick det av målsägandens utsaga att hon hade mått väldigt dåligt efter den sexuella handlingen. Hon uppgav att hon börjat gå till BUP, fått ångestdämpande medicin och sömntabletter samt att hennes betyg i skolan hade försämrats. I detta avseende konstaterade hovrätten att det ”särskilt med hänsyn till den mycket kraftiga krisreaktion som målsäganden uppvisade efter händelsen” inte var uppenbart att gärningen inte inneburit något övergrepp mot henne. Hovrätten ändrade därför tingsrättens dom och dömde den tilltalade för sexuellt utnyttjande av barn.²⁰⁴

I det fjärde avgörandet hade målsäganden uppgivit att hon inte velat genomföra samlaget med den tilltalade. Hennes uppgifter hade fått stöd av ett vittne (vittne 1) som hade uppgett att målsägande gråtit precis efter samlaget. Detta uttalande gick emot det andra vittnesmålet av vilket det framgick att målsägande inte hade gråtit efter den sexuella handlingen utan att hon tvärtom pussat den tilltalade och suttit i hans knä. Vid bedömningen av gärningen utgick hovrätten från att den tilltalade hade uppfattat samlaget som frivilligt från målsägandens sida men konstaterade samtidigt att det

”med hänsyn till vittne 1:s uppgift om målsägandens reaktion just efter händelsen, [är] utrett att målsäganden har känt en motvilja mot handlingen.

---

²⁰² Svea hovrätt B 4578-14.

²⁰³ Göta hovrätt B 953-12.

²⁰⁴ Svea hovrätt B 5518-15.

Samlaget kan inte för den tilltalade ha framstått som präglad-av [sic!] ömsesidighet och har inte heller skett inom ramen för en nära och god relation. Vid sådant förhållande kan det Inte [sic!] komma i fråga att tillämpa ansvarsfrihetsbestämmelsen.”

Den tilltalade dömdes för sexuellt utnyttjande av barn.²⁰⁵

I det femte avgörandet ansåg hovrätten att ”det förhållandet att målsägande 2 deltog i de sexuella handlingarna berodde mindre på ett eget, moget övervägande från hennes sida och mer på vad som närmast kan betraktas som ett icke uttalat, men upplevt grupptryck” samt att hon ”beskrivit händelsen på ett negativt sätt, även om den inverkan gärningen haft på hennes mående förefaller vara en följd av de fotografier som togs vid tillfället snarare än den sexuella samvaron i sig”. Hovrätten nekade ansvarsfrihet med hänvisning till nämnda omständigheter samt faktumet att målsägande och den tilltalade inte hade någon relation.²⁰⁶

I det sista avgörandet hade målsägande och den tilltalade lämnat olika uppgifter om huruvida samlaget varit frivilligt eller inte. Den första vardagen efter händelsen hade målsägande besökt en ungdomsmottagning där en polisanmälan hade upprättats. Hovrätten ansåg att denna omständighet gav ett visst stöd för att målsägande uppfattat sig blivit utsatt för ett övergrepp. Hovrätten konstaterade dock att det inte gick ”att utesluta att hon besökte ungdomsmottagningen av någon annan anledning” samt att ”omständigheterna att målsägande besökt ungdomsmottagningen och att en polisanmälan gjorts, inte [är] tillräckligt för att utesluta en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln”. Hovrätten uttryckte att inte heller skillnaden i ålder och utveckling var så stor att den uteslöt en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln. Detsamma ansågs gälla parternas relation. Den tilltalade beviljades därför ansvarsfrihet.²⁰⁷ Denna typ av resonemang är intressant av flera anledningar, varför jag återkommer till domen i kapitel 4.

---

²⁰⁵ Göta hovrätt B 2399-06.

²⁰⁶ Göta hovrätt B 2331-15 (målsägande 2).

²⁰⁷ Hovrätten för Nedre Norrland B 1661-19.

3.7.2 Omständigheter hänförliga till den tilltalade eller dennes agerande i samband med den sexuella handlingen

I fyra av de granskade fallen resonerade hovrätterna om omständigheter rörande den tilltalade eller dennes agerande före eller efter de sexuella handlingarna. Ett av målen rörde sexuella handlingar som hade ägt rum på ett konfirmationsläger där den tilltalade varit ung ledare och målsägande deltagare. Hovrätten konstaterade att eftersom den tilltalade endast haft ansvar ”för mindre uppgifter och då målsägande och den tilltalade varit kompisar redan innan lägret har omständigheten att han var ung ledare under lägret inte någon betydelse för bedömningen om ansvarsfrihet”. Den tilltalade beviljades ansvarsfrihet.²⁰⁸

I ett annat mål konstaterade tingsrätten, vars dom hovrätten fastställde, att ansvarsfrihetsregeln inte kunde bli aktuell i målet ”redan på grundval av den tilltalades egen beskrivning av sin relation till målsägande”. Den tilltalade i målet hade beskrivit målsägande som ”intellektuellt trög” och ”jobbig”.²⁰⁹

I det tredje avgörandet konstaterade hovrätten att kravet på frivillighet inte kunde anses uppfyllt om det förekommit någon typ av otillbörlig påverkan gentemot målsägande. Av utredningen i målet framgick att målsäganden hade uttryckt via SMS att hon ville bli tillsammans med den tilltalade igen samt att den tilltalade hade lovat att göra slut med sin dåvarande flickvän om målsäganden ”sög av honom och svalde sperman” vilket målsägande sedan gjort. I bedömningen av ansvarsfrihet konstaterade hovrätten:

”att målsäganden gett uttryck för sina romantiska och sexuella känslor för den tilltalade i ett stort antal SMS och att den tilltalade inte avfärdat målsägandens SMS-kontakter utan tvärtom uppmuntrat dessa. Vidare framgår att den tilltalade utnyttjat målsägandens önskan om att bli tillsammans med honom”.

---

²⁰⁸ Hovrätten för Nedre Norrland B 266-19.

²⁰⁹ Hovrätten för Västra Sverige B 3593-13.

Hovrätten fann vid en samlad bedömning av omständigheterna i målet att ansvarsfrihetsregeln inte var tillämplig och den tilltalade dömdes för sexuellt utnyttjande av barn.²¹⁰

I det sista målet framgick det av utredningen att den tilltalade hade skickat flera SMS till målsägande med en tydlig sexuell inriktning innan samlaget samt att målsäganden genomgående svarat undvikande på dessa SMS. Dagen efter samlaget hade målsägande skickat SMS till den tilltalade där det framgick att hon fortfarande ville ha en relation med honom. Den tilltalade hade avvisat målsäganden då hon kvällen innan även genomfört ett samlag med den tilltalades vän²¹¹. Hovrätten bedömde inte att det var troligt att SMS-konversationen som ägde rum mellan den tilltalade och målsägande innan samlaget hade påverkat att målsägande valde att ha samlag med den tilltalade och konversationen ansågs inte ha utgjort någon otillbörlig påverkan på målsägande. Den tilltalade beviljades ansvarsfrihet.²¹²

3.7.3 Parternas sexuella erfarenhet samt planeringen och karaktären av den sexuella handlingen

I fyra av de granskade fallen resonerade hovrätterna kring andra omständigheter än de som tidigare behandlats i uppsatsen.

I det första fallet beviljade hovrätten ansvarsfrihet efter att ha gjort en samlad bedömning av omständigheterna i målet. Utöver att ha tagit hänsyn till målsägandens ålder, skillnaden i ålder och utveckling samt parternas relation lyftes faktumet att såväl den tilltalade som målsägande tidigare varit sexuellt oerfarna som skäl för att ansvarsfrihetsregeln var tillämplig.²¹³

I ett annat avgörande beviljades den tilltalade ansvarsfrihet för samtliga samlag som ägt rum efter det att målsäganden fyllt 14 år och dömdes för

---

²¹⁰ Svea hovrätt B 2265-13.

²¹¹ Detta fall behandlas inte i uppsatsen då hovrätten inte diskuterar ansvarsfrihetsregeln gentemot tilltalad 2 utan dömer tilltalad 2 för våldtäkt mot barn.

²¹² Hovrätten för Västra Sverige B 3284-14.

²¹³ Göta hovrätt B 10-21.

sexuellt utnyttjande av barn för samtliga samlag som ägt rum innan dess. I hovrättens motivering kring varför ansvarsfrihetsregeln var tillämplig för vissa av gärningarna lyftes flera omständigheter. En av dem var att parternas sexuella samvaro hade varit planerad.²¹⁴

I det sista avgörandet uttalade tingsrätten, vars dom hovrätten fastställde, att det:

”som försvararen ett flertal gånger påpekat, /.../ [får] anses uppseendeväckande och djupt otillfredsställande att vuxenvärlden – inte bara föräldrar utan även socialtjänst, skola och sjukvård – stillatigande accepterat att en tolvårig flicka inleder ett sexuellt förhållande av omfattande och till handlingarna avancerad karaktär.”²¹⁵

I målet nekades den tilltalade ansvarsfrihet med hänsyn till att skillnaden i ålder och utveckling inte ansågs ringa samt ”även till omfattningen och karaktären av samlivet”. Vid en textnära tolkning av tingsrättens domskäl tycks alltså faktumet att den tilltalade och målsägande genomförde avancerade sexuella handlingar vid upprepade tillfällen ha talat emot en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln. Detsamma kan dock inte sägas om faktumet att vuxenvärlden accepterat den unga flickans sexuella samvaro med den tilltalade. Att tingsrätten likväl berörde denna omständighet i sina domskäl tycks i stället ha berott på att det varit något som försvararen fäst stor vikt vid.²¹⁶

3.7.4 Slutsatser: Övriga omständigheter

I nästan en fjärdedel av de granskade avgörandena väger hovrätterna in andra omständigheter än målsägandes ålder, skillnaden i ålder och mognad mellan parterna, parternas relation och omständigheter under vilka den sexuella handlingen företogs i bedömningen av ansvarsfrihet. Det är således förhållandevis vanligt att även andra omständigheter än de lagstiftaren har ansett relevanta, påverkar bedömningen av ansvarsfrihet.

---

²¹⁴ Hovrätten för Västra Sverige 4240-10 (fall 1 och 2).

²¹⁵ Svea hovrätt B 9090-08.

²¹⁶ Svea hovrätt B 9090-08.

En återkommande omständighet som har ansetts relevant för bedömningen av ansvarsfrihet är parternas agerande i samband med händelsen. För att ansvarsfrihet ska kunna beviljas ska det vara uppenbart att den sexuella handlingen inte inneburit ett övergrepp mot målsägande och den tilltalade får inte ha utsatt målsägande för någon otillbörlig påverkan. Flera hovrätter har bedömt att målsägandes agerande efter händelsen kan vara relevant just för bedömningen av huruvida målsägande uppfattat de sexuella handlingarna som ett övergrepp eller inte. I fall då målsägande mått mycket dåligt och beskrivit händelsen på ett negativt sätt har flera hovrätter gjort bedömningen att det inte varit uppenbart att de sexuella handlingarna inte inneburit ett övergrepp mot målsägande och den tilltalade har nekats ansvarsfrihet. Det förekommer också fall då hovrätterna ansett att det måste vara uteslutet att målsägandes reaktion inte berodde på något annat än den sexuella handlingen för att ansvarsfrihetsregeln inte ska vara tillämplig.

Även den tilltalades agerande i samband med händelsen har ansetts relevant för bedömningen av ansvarsfrihet. Att den tilltalade har beskrivit målsägande i negativa ordalag har i ett avgörande ansetts utesluta en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln. Detsamma gäller i ett fall då hovrätten ansåg att den tilltalade hade utnyttjat målsägandens önskad om att inleda en kärleksrelation med honom.

Slutligen har faktumet att parterna varit sexuellt oerfarna eller att den sexuella samvaron varit planerad ansetts tala för en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln och faktumet de sexuella handlingarna varit avancerade har ansetts tala emot en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln.

4 Ansvarsfrihetsregelns tillämpningsområde – en rättsanalys

I avsnittet genomförs en rättsanalys av det praktiska tillämpningsområdet för ansvarsfrihetsregeln i vilken jag diskuterar om rättstillämpningen är förutsebar och i enlighet med lagstiftarens intentioner och regleringens skyddsintresse. Jag diskuterar även på vilket sätt rättstillämpningen kan göras mer förutsebar och bättre överensstämmande med lagstiftarens intentioner och regleringens skyddsintresse.

4.1 Är det praktiska tillämpningsområdet för ansvarsfrihetsregeln förutsebart?

Genomgången av hovrättspraxis tyder på att det praktiska tillämpningsområdet för ansvarsfrihetsregeln är förutsebart i vissa avseenden, men inte i andra. För att kravet på rättssäkerhet ska kunna anses uppfyllt krävs att enskilda kan förutse de rättsliga följderna av sitt eget handlande under vissa givna omständigheter. Det råder visserligen enhetlighet i rättstillämpningen i det avseendet att hovrätterna i relativt hög grad resonerar kring samma omständigheter i bedömningen av ansvarsfrihet. Men eftersom domstolarna *värderar* dessa omständigheter på olika sätt, går det inte alltid att på förhand veta om en sexuell handling med ett barn är straffvärd eller straffri.

Vad gäller målsägandes ålder står det till exempel förhållandevis klart att ansvarsfrihetsregeln kan tillämpas om målsägande varit 14 år vid tillfället för händelsen och inte om målsägande varit tolv år. Även om endast fyra domar av det senare slaget har undersökts, talar domstolarnas enhetlighet och tydlighet i sina domskäl på att ansvarsfrihet i princip inte kan komma i fråga när målsäganden bara varit tolv år gammal. I detta avseende är rättstillämpningen relativt förutsebar. Detsamma kan dock inte sägas om sexuella handlingar med någon som befinner sig i åldern mitt emellan. I flera

fall har hovrätterna uttalat att målsägandes ålder utesluter en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln när hen enbart varit 13 år. Samtidigt har ansvarsfrihet beviljats i nästan en tredjedel av de fall som rör 13-åriga målsägande. Det går därmed inte att ge ett entydigt svar på frågan hur gammal någon måste vara för personens frivillighet ska få rättslig relevans och ansvarsfrihetsregeln ska kunna bli aktuell.

Faktumet att det inte står klart om ansvarsfrihetsregeln kan tillämpas om målsägande varit 13 år medför att det inte heller råder enhetlighet i bedömningarna av andra omständigheter än åldern. När det gäller åldersskillnaden mellan parterna står det förhållandevis klart att en åldersskillnad upp till två och ett halvt år normalt är att anse som ringa. Samtidigt finns det flera fall då hovrätterna gjort en motsatt bedömning av en motsvarande åldersskillnad när målsägande varit 13 år med hänsyn till målsägandes ålder. Detsamma gäller avseende skillnaden i mognad och utveckling mellan parterna. Normalt kan en liten skillnad i faktiskt mognad och utveckling mellan parterna väga upp för en större åldersskillnad och medföra att ansvarsfrihetsregeln är tillämplig även om åldersskillnaden överstigit två och ett halvt år. Det står emellertid inte klart om detta även gäller då målsägande enbart varit 13 år eftersom hovrätterna har gjort motstridiga bedömningar i dessa fall.

En annan omständighet som värderats olika av domstolarna är parternas relation. Genomgången av hovrättspraxis tyder på att det inte föreligger något krav på att parterna ska ha en nära och god relation för att ansvarsfrihet ska kunna beviljas. Det finns både exempel på avgöranden då ansvarsfrihet har beviljats och hovrätten konstaterat att parterna inte har någon nämnvärd relation samt fall då ansvarsfrihet beviljats utan att hovrätterna över huvud taget nämnt parternas relation. Samtidigt finns flera exempel då ansvarsfrihet har nekats med hänvisning till att parterna inte haft en nära och god relation. Detta gör att det är svårt att besvara frågan om det föreligger ett *krav* på att parterna ska ha en relation eller om det är en omständighet som *kan* beaktas.

Därutöver har domstolarna tolkat begreppet ”nära och god relation” på olika vis. I NJA 2007 s. 201 uttalade Högsta domstolen att tillämpningsområdet för ansvarsfrihetsregeln skulle bli snävare än vad lagstiftaren avsett om förarbetsuttalandet ”en nära och god relation” tolkades som om det förelåg ett krav på att parterna skulle ha en kärleksrelation. I rättsfallet ansågs parternas vänskapsrelation utgöra en sådan nära och god relation som avsågs i förarbetena och den tilltalade beviljades ansvarsfrihet. Flera hovrättsavgöranden har hänvisat till detta rättsfall och beviljat ansvarsfrihet i avgöranden där parterna haft en vänskapsrelation. Det förekommer samtidigt exempel på att hovrätterna gjort en tolkning som går emot uttalandet i NJA 2007 s. 201 och nekat ansvarsfrihet med hänvisning till att parterna inte haft en kärleksrelation (se avsnitt 3.5.2). Detta innebär att rättstillämpningen kan kritiseras för att inte vara rättssäker. I de senare fallen har nämligen hovrätterna antingen valt att inte döma enligt praxis eller så har de inte redovisat vilka omständigheter som de facto legat till grund för domslutet. Även om domstolarna inte har en absolut skyldighet att döma i enlighet med tidigare avgöranden så är det ändå ett problem ur rättssäkerhetssynpunkt eftersom domstolarna frångår objektivitetsprincipen genom att de verkar bedöma samma omständighet på helt olika sätt.

Vad gäller omständigheterna under vilka den sexuella handlingen företogs och övriga omständigheter står det förhållandevis klart att sådana omständigheter kan – och inte måste – beaktas. Det framgår redan av faktumet att domstolarna inte resonerar om dessa omständigheter i en majoritet av avgörandena. Domstolarna värderar vidare vissa omständigheter på olika sätt i avgörandena. I vissa fall har hovrätterna exempelvis uttalat att det inte har någon rättslig betydelse vem av den tilltalade och målsägande som tagit initiativ till de sexuella handlingarna. I andra fall har dessa omständigheter ansetts tala för respektive emot en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln. Det tycks dock inte ha varit avgörande för utgången i dessa mål utan det har varit en kombination av omständigheter som medfört att ansvarsfrihet nekades respektive beviljades. I detta avseende får därför rättstillämpningen anses vara förhållandevis förutsebar.

Sammantaget menar jag att det utifrån hovrätternas bedömningar är svårt att ge ett säkert svar på frågan när den som genomför en sexuell handling med någon under 15 år riskerar straff och inte. Denna bristande förutsebarhet är problematisk och medför att rättstillämpningen inte kan anses rättssäker i alla avseenden.

4.2 Är rättstillämpningen i enlighet med lagstiftarens intentioner och regleringens skyddsintresse?

Att hovrätternas bedömningar varierar och att det råder en brist på förutsebarhet i vissa avseenden innebär inte per automatik att rättstillämpningen även strider mot lagstiftarens intentioner och regleringens skyddsintresse. Tvärtom kan det vara ett tecken på att rättstillämpningen är överensstämmande med dessa. I förarbetena uttalas exempelvis att ansvarsfrihetsregeln ska tillämpas med stor försiktighet efter en noggrann bedömning i det enskilda fallet. Att hovrätterna inte alltid värderar samma omständighet på samma sätt kan tyda just på att de gör en noggrann bedömning i det enskilda fallet. Vidare tycks lagstiftaren ha velat åstadkomma ett utrymme för bedömningar i det enskilda fallet eftersom domstolarna får väga in ”övriga omständigheter”, som inte definieras i vare sig lagtext eller förarbeten, i bedömningen av ansvarsfrihet. Den empiriska undersökningen visar att domstolarna har sin utgångspunkt i de omständigheter som lagstiftaren har ansett relevanta för bedömningen av ansvarsfrihet men att de också väger in andra omständigheter i det enskilda fallet. Jag anser att detta är något som talar för att rättstillämpningen stämmer överens med lagstiftarens intentioner.

Det finns emellertid också exempel på resonemang och domslut som inte kan anses stämma överens med lagstiftarens avsikt och kriminaliseringens skyddsintresse. I ett mål som berördes i avsnitt 3.7.1 konstaterade hovrätten att varken skillnaden i ålder och mognad, parternas relation eller övriga omständigheter *uteslöt en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln* och den tilltalade beviljades därför ansvarsfrihet. Hovrättens resonemang ger, enligt

min mening, uttryck för en typ av presumtion beträffande ansvarsfrihetsregeln; om en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln inte är utesluten, ska den tillämpas. Jag menar att det mot bakgrund av kriminaliseringens skyddsintresse och lagstiftarens intentioner finns skäl att kritisera denna typ av motsatsslut. Ansvarsfrihetsregeln är en undantagsregel som ska tillämpas restriktivt. Huvudregeln är att alla sexuella handlingar med någon under 15 år är otillåtna och kriminaliseringen syftar till att skydda barn mot sexuella kränkningar då man anser att barn under 15 år inte är mogna nog att fatta beslut om att delta i sexuella handlingar. Enligt min mening torde det därför krävas att det föreligger speciella omständigheter som talar *för* att ansvarsfrihetsregeln är tillämplig för att den ska kunna aktualiseras. Det är inte tillräckligt att det föreligger omständigheter som inte *utesluter* en tillämpning av regeln.

Jag menar också att det finns skäl att kritisera hovrätternas bedömningar av huruvida det varit uppenbart att gärningen inte inneburit ett övergrepp mot målsägande. Som redogjorts för i avsnitt 1.4 är det förhållandevis vanligt att den tilltalades berättelse läggs till grund för bedömningen och att hovrätten därför utgår från att samlaget varit frivilligt och ömsesidigt även om målsägande i nästan hälften av de granskade fallen hävdar motsatsen. Eftersom detta är en fråga om bevisvärdering som påverkar huruvida gärningen ska rubriceras som våldtäkt mot barn eller sexuellt utnyttjande av barn, snarare än en fråga om hur ansvarsfrihetsregeln tillämpas, diskuteras inte huruvida ett sådant förhållningssätt är riktigt i uppsatsen.

Det förekommer dock att hovrätterna återkommer till målsägandes beskrivning av händelsen i bedömningen av huruvida det varit uppenbart att gärningen inte inneburit ett övergrepp även om berättelsen inte legat till grund för bedömningen. I några fall där hovrätterna har utgått från att handlingen har varit frivillig vid rubriceringen av gärningen har det faktum att målsägande beskrivit händelsen på ett negativt sätt medfört att hovrätten inte har ansett det uppenbart att gärningen inte har inneburit ett övergrepp mot målsägande. Det finns också exempel då hovrätterna har resonerat kring målsägandes negativa beskrivning av händelsen men funnit det uppenbart att

gärningen inte inneburit ett övergrepp mot målsägande. Hovrätterna är dock inte konsekventa och i majoriteten av fallen återkommer domstolarna inte till målsägandes utsaga i bedömningen av ansvarsfrihet. Jag menar att det finns skäl att kritisera det senare förhållningssättet både i förhållande till kriminaliseringens skyddsintresse och lagstiftarens intentioner med ansvarsfrihetsregeln.

Även om målsägandes berättelse inte har legat till grund för bedömningen av händelseförloppet och rubriceringen av gärningen menar jag att den är relevant för att bedöma huruvida det är uppenbart att gärningen inte inneburit ett övergrepp mot målsägande. Jag har svårt att se hur domstolar kan komma fram till att det är uppenbart att en sexuell handling inte inneburit ett övergrepp utan att väga in målsägandes egen utsago av händelseförloppet. I synnerhet eftersom utgångspunkten i lagstiftningen är att barn alltid ska skyddas mot sexuella kränkningar och att ansvarsfrihet enbart ska beviljas i undantagsfall när det är uppenbart att handlingen inte inneburit ett övergrepp.

4.3 Avslutande kommentar – de lege ferenda

Huvudregeln – att alla sexuella handlingar med barn är förbjudna – är klar. Undantagsregeln som föreskriver ansvarsfrihet för vissa sexuella handlingar med barn är inte lika tydlig. På ett övergripande plan beaktar hovrätterna de omständigheter som lagstiftaren tycks ha avsett. Värderingen av dessa omständigheter är dock inte enhetlig i hovrättspraxis; en och samma omständighet kan i vissa fall anses hindra en tillämpning av ansvarsfrihetsregeln och i andra inte. Detta gör att gränsdragningen mellan straffria och straffbara sexuella handlingar mot barn är otydlig. Jag menar att det inte går att ge ett säkert svar på frågan när någon som genomför en sexuell handling med ett barn under 15 år riskerar att straffas för detta. Detta är problematiskt eftersom förutsebarhet i rättsliga angelägenheter utgör ett grundläggande rättssäkerhetskrav.

Den bristande förutsebarheten i rättstillämpningen tycks främst kretsa kring att det inte råder konsensus vad beträffar om en 13-åring kan anses befinna sig tillräckligt nära gränsen för sexuellt självbestämmande, för att dennes frivillighet ska kunna beaktas. Vidare står det varken klart om en nära och god relation mellan målsägande och den tilltalade är en förutsättning för att ansvarsfrihet ska kunna beviljas, eller vad som över huvud taget avses med en nära och god relation. Jag tror att det skulle gå att uppnå en mer enhetlig och förutsebar rättstillämpning om lagstiftaren eller Högsta domstolen förtydligade vad som gällde i dessa avseenden.

Att rättstillämpningen inte är helt förutsebar är emellertid ingenting som medför att den per automatik också strider mot lagstiftarens intentioner och kriminaliseringens skyddsintresse. Enligt min mening tycks det ha varit lagstiftarens avsikt att domstolarna ska göra en noggrann prövning i det enskilda fallet för att säkerställa att barn och ungdomar garanteras ett skydd för alla sexuella kränkningar. Att domstolarna väger in olika omständigheter och värderar dessa på olika sätt i bedömningen av ansvarsfrihet är därmed i linje med lagstiftarens intentioner.

Slutligen menar jag att det finns skäl att kritisera kriterierna som avgör om en sexuell handling mot ett barn inneburit ett övergrepp eller inte utifrån kriminaliseringens skyddsintresse och lagstiftarens intentioner. Istället för att resonera om hur barnet beskrivit och uppfattat händelsen fokuserar domstolarna ofta sin bedömning på hur gammal målsägande varit, hur många år äldre den tilltalade varit eller vad som är bevisat om parternas relation. Jag menar att det är möjligt att bli utsatt för ett övergrepp även av någon som man haft en kärleksrelation med och som enbart kommit obetydligt längre i sin ålder och utveckling. För att ansvarsfrihetsregeln ska kunna tillämpas på ett sätt som varit lagstiftarens avsikt och som inte står i strid med skyddsintresset, anser jag att målsägandes beskrivning av händelsen alltid bör påverka bedömningen av ansvarsfrihet. Lagstiftaren borde därför förtydliga att målsägandes utsaga särskilt ska beaktas i bedömningen av ansvarsfrihet. Först då menar jag att det går att ge ett säkert svar på frågan om gärningen faktiskt inte inneburit ett övergrepp.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1962:10 Kungl. Maj:ts Proposition nr 10 år 1962.

Prop. 1992/93:141 om ändring i brottsbalken m.m.

Prop. 1994/95:2 Ökat skydd för barn – Ytterligare åtgärder mot sexuella övergrepp, m.m.

Prop. 2004/05:45 En ny sexualbrottslagstiftning.

Prop. 2012/13:111 En skärpt sexualbrottslagstiftning.

Prop. 2015/16:68 Förstärkt rättssäkerhet och effektivitet i förundersökningsförfarandet.

Prop. 2017/18:177 En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet.

Prop. 2021/22:231 Skärpt syn på våldtäkt och andra sexuella kränkningar.

Statens offentliga utredningar

SOU 1953:14 Förslag till brottsbalk.

SOU 2001:14 Sexualbrotten – Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor.

SOU 2007:65 Domstolarnas handläggning av ärenden.

SOU 2010:71 Sexualbrottslagstiftningen – utvärderingen och reformförslag.

SOU 2018:61 Rättssäkerhetsgarantier och hemliga tvångsmedel.

Utskottsbetänkanden

KU 1973:26 Konstitutionsutskottets betänkande med anledningen av propositionen 1973:90 med förslag till ny regeringsform och ny riksdagsordning m. m. jämte motioner.

Övrigt

Eidevall, Mårten., Svenska Dagbladet, 'Kronvittnen hotar rättssäkerheten', 2013-02-19, <<https://www.svd.se/a/27958f7c-ccab-34d9-8d7d-7aea6a0945cd/kronvittnen-hotar-rattssakerheten>> (besökt 2022-04-28).

Styrelsen för Sveriges advokatsamfund, 'Advokatsamfundets rättsstatliga program', 2021-06-10, <https://www.advokatsamfundet.se/globalassets/advokatsamfundet_sv/advokatsamfundet/rattsstatligt-program-2021.pdf> (besökt 2022-05-07).

Litteratur

Asp, Petter (2010) *Sex och samtycke*, Iustus Förlag.

Asp, Petter (2016) 'Straffrätten – I går, i dag och i morgon' *SvJT 100 år (festskrift)* s. 138-161.

Asp, Petter (2019) 'Brottsbalk (1962:700) 6 kap. 1 § Lexino, 2019-08-19, (JUNO) Avsnitt 2.5.

Axberger, Hans-Gunnar (2016) 'Rättspyramiden' *SvJT 100 år (festskrift)* s. 291-302.

Bergenheim, Åsa (1998) "...Kan ej för otukt fällas..." – *Om vetenskapens och det svenska rättsväsendets förhållningssätt till incest och sexuella övergrepp mot barn under perioden 1850-1910*, Institutionen för idéhistoria Umeå universitet.

Bergenheim, Åsa (2005) *Brottet, offret och förövaren – Vetenskapens och det svenska rättsväsendets syn på sexuella övergrepp mot kvinnor och barn 1850-2000*, Carlssons Bokförlag.

Bergenlöv, Eva. Lindstedt Cronberg, Marie. Österberg, Eva. (2009) *Offer för brott: våldtäkt, incest och barnamord i Sveriges historia från reformationen till nutid*, Nordic Academic Press.

Braun, Virginia. Clarke, Victoria (2006) 'Using thematic analysis in psychology' *Qualitative Research in Psychology Vol. 3 (2)*. s. 77-101.

Diesen, Christian. Diesen, Eva (2013) *Övergrepp mot kvinnor och barn: den rättsliga hanteringen*, 2 uppl. Norstedts juridik

Ekeberg, K-G (2014) 'Överrätternas roll', *SvJT* s. 611-618.

Erenius, Gillis (1972) 'Något om publicering av rättsfall från hovrätterna', *SvJT* s. 56-62.

Frändberg, Åke (2000/01) 'Om rättssäkerhet' *JT nr 2*, s. 269-280.

Jareborg, Nils (2004) 'Rättsdogmatik som vetenskap', *SvJT* s. 1-10.

Jareborg, Nils. Friberg, Sandra (2010) *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, Iustus förlag.

Jareborg, Nils. Friberg, Sandra. Asp, Petter. Ulväng, Magnus. (2015) *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2 uppl. Iustus förlag.

Kleineman, Jan (2018) 'Rättsdogmatisk metod' I: Nääv, Maria och Zamboni, Mauro, *Juridisk metodlära*, 2 uppl., Studentlitteratur.

Leijonhufvud, Madeleine (2005/06) 'HD prövar den nya regleringen av sexualbrott mot barn' *JT nr 4*, s. 900-904.

Olsen, Lena (2004) 'Rättsvetenskapliga perspektiv' *SvJT* s. 105-145.

Peczenik, Aleksander (1990) *Juridisk argumentation – en lärobok i allmän rättslära*, Studentlitteratur.

Peczenik, Aleksander (1995) *Juridikens teori och metod: en introduktion till allmän rättslära*, Norstedts Juridik.

- Peczenik, Aleksander (2005) 'Juridikens allmänna läror', *SvJT* s. 249-272.
- Sandgren, Claes (2021) *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: Ämne, material, metod och argument*, 5 uppl., Norstedts Juridik.
- Sutorius, Helena. Diesen, Christian. (2014) *Bevisprövning vid sexualbrott 2* uppl., Norstedts Juridik.
- Ulväng, Magnus (2007) 'Brottsbekämpning, rättssäkerhet och integritet – vad är det som har hänt och vad skall vi göra?' *SvJT* s. 1-16.
- Ulväng, Magnus (2018) '1 kap. Om brott och brottspåföljder 1 §' I: Asp, Petter. Friberg, Sandra. Göranson, Frida. Johannisson, Sven. Larsson, Mattias. Leijonram, Eric. Nilsson, Göran. Roos, Mari-Ann. Sandahl, Karin. Ulväng, Magnus. Wallinder, Lars. Zila, Josef. Ågren, Jack. *Brottsbalken – En kommentar Kapitel 1-12*, Karnov Group Sweden AB.
- Wegerstad, Linnea (2015) 'När lagen möter sexualitet – straffrätt och tonåringars sexuella självbestämmanderätt.' I: Lukkerz, Jack (red.) *Inkludera sexualitet! Berättelser om att göra skillnad*. RFSU Malmö.
- Zila, Josef (1990) 'Om rättssäkerhet', *SvJT* s. 284-305.
- Zila, Josef (2007/08) 'Rättspraxis efter sexualbrottsreformen 2005), *JT* nr 2 s. 552-559.

Examensarbeten

- Nilsson, Karin (2013) *Det som existerar men förnekas – om sexualitet och sexuell integritet vid gränsdragningen mellan tre bestämmelser i brottsbalkens sjätte kapitel*. Juridiska fakulteten vid Lunds universitet.
- Nortoft, Camilla (2013) *Straffrättslig ansvarsfrihet för sexualbrott mot barn – utformning och tillämpning av ansvarsfrihetsregeln i 6 kapitlet 14 § Brottsbalken*. Juridiska institutionen vid Uppsala universitet.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1980 s. 725.

NJA 2006 s. 79 I och II.

NJA 2007 s. 201

NJA 2012 s. 564

NJA 2015 s. 501

NJA 2018 s. 1103

Hovrätterna

Göta hovrätts dom 2006-11-15 i mål nr B 2399-06.

Göta hovrätts dom 2008-08-26 i mål nr B 1985-08.

Göta hovrätts dom 2012-04-11 i mål nr B 778-12.

Göta hovrätts dom 2012-06-15 i mål nr B 953-12 och B1305-12.

Göta hovrätts dom 2013-04-02 i mål nr B 323-13.

Göta hovrätts dom 2013-09-30 i mål nr B 455-13.

Göta hovrätts dom 2013-10-01 i mål nr B 2111-13.

Göta hovrätts dom 2015-09-30 i mål nr B 2331-15.

Göta hovrätts dom 2017-12-12 i mål nr B 2961-17.

Göta hovrätts dom 2018-07-13 i mål nr B 1370-18.

Göta hovrätts dom 2018-09-21 i mål nr B 2296-18.

Göta hovrätts dom 2020-02-19 i mål nr B 10-21.

Göta hovrätts dom 2021-09-23 i mål nr B 2536-21.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2008-09-30 i mål nr B 490-08.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2009-11-18 i mål nr B 240-09.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2010-10-04 i mål nr B 482-10.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2013-04-16 i mål nr B 221-13.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2013-05-06 i mål nr B 208-13.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2014-10-27 i mål nr B 952-14.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2016-07-26 i mål nr B 723-16.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2017-01-24 i mål nr B 1329-16.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2019-04-18 i mål nr B 266-19.

Hovrätten för Nedre Norrlands dom 2020-01-31 i mål nr B 1661-19.

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2011-01-12 i mål nr B 4240-10.

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2011-09-12 i mål nr B 3612-11.

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2012-01-27 i mål nr B 4906-11.

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2013-08-28 i mål nr B 3593-13.

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2014-01-08 i mål nr B 5135-13.

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2014-08-11 i mål nr B 3284-14.

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2016-09-13 i mål nr B 3595-16.

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2017-12-12 i mål nr B 4802-17.

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2020-07-16 i mål nr B 3215-20.

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2020-09-25 i mål nr B 4418-20.

Hovrätten för Övre Norrlands dom 2011-09-09 i mål nr B 391-11.

Hovrätten för Övre Norrlands dom 2013-08-22 i mål nr B 327-13.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2011-07-21 i mål nr B 1516-11.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2012-08-29 i mål nr B 2136-12.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2014-03-24 i mål nr B 2788-13.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2015-01-26 i mål nr B 3210-14.

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2017-10-20 i mål nr B 2345-17.

RH 2010:24 (Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2010-05-19 i mål nr B 846-10)

RH 2011:48 (Hovrätten för Västra Sveriges dom 2011-03-23 i mål nr T 1582-11)

RH 2013:12 (Göta hovrätts dom 2013-02-22 i mål nr B 1597-12)

Svea hovrätts dom 2006-09-01 i mål nr B 4860-06.

Svea hovrätts dom 2006-09-15 i mål nr B 2014-06.

Svea hovrätts dom 2008-12-23 i mål nr B 9090-08.

Svea hovrätts dom 2013-04-09 i mål nr B 9772-12

Svea hovrätts dom 2013-04-22 i mål nr B 2265-13.

Svea hovrätts dom 2014-04-30 i mål nr B 918-14.

Svea hovrätts dom 2014-10-24 i mål nr B 4578-14.

Svea hovrätts dom 2015-07-21 i mål nr B 5518-15.

Svea hovrätts dom 2016-02-08 i mål nr B 4722-15.

Svea hovrätts dom 2017-09-13 i mål nr B 6923-17.

Svea hovrätts dom 2019-03-14 i mål nr B 1527-19.

Svea hovrätts dom 2019-09-13 i mål nr B 7443-19.

Svea hovrätts dom 2020-06-01 i mål nr B 2560-20.